

ŠTÚDIE

RUSÍNI A VALAŠSKÉ OBYVATEĽSTVO NA VÝCHODNOM SLOVENSKU
V STREDOVEKU

VLADIMÍR RÁBIK

2720091764

RÁBIK, V.: Ruthenians and Wallachian Inhabitants in the East Slovakia during the Middle Ages. *Historický časopis*, 53, 2, 2005, pp. 217–242, Bratislava.

Ruthenian inhabitants had their significant role in the national, social and legal, as well as religious structure of the Central Hungarian Kingdom. There were two waves in their settlement. At the beginning of the 14th century they entered the territory according to German law, but at the same time the Wallachian element could be recorded as well. The Wallachian element was fully dominant later. On the other hand, at the beginning the resident territory of Wallachian inhabitants, who claimed to be of Ruthenian nationality, in East Slovakia was the same as the older location settled according to the German law. It used the regressive development in the 15th century and later the Wallachians moved into new territories and established new settlements.

History. Slovakia. Middle Ages. History of settlements. Ruthenian inhabitants.

Niet najmenších pochyb o tom, že etnikum, ktoré však súdobé pramene nazývajú „*Rutheni*“, zohralo v národnostnej, sociálno-právnej, ale i náboženskej štruktúre stredovekého Uhorského kráľovstva dôležitú rolu. Na našom území to bolo najmä dnešné východné Slovensko, kde práve v dôsledku prieniku Rusínov získali mnohé tunajšie kraje osobitý národnostný i náboženský svojráz, ktorý trvá do súčasnosti. Predovšetkým treba konštatovať, že rusínske obyvateľstvo sa vo vzťahu k domácejmu slovenskému obyvateľstvu vymedzovalo dvoma najzákladnejšími črtami, ktorými boli odlišná (nepôvodná) etnicita a príslušnosť k východnému kresťanskému obradu. Len neskôr, no ešte v priebehu 14. a najmä v 15. a 16. storočí charakterizovalo Rusínov aj špecifické sociálno-právne postavenie založené najmä na báze organizácie života podľa valašského práva, ktorého nositeľmi v Uhorsku bolo pôvodne ešte rumunské obyvateľstvo. Rumunské etnikum však sídliskový obraz našej krajiny zasiahlo len v minimálnej miere a tak aj hlavným nositeľom valašského práva na našom území sa stalo práve rusínske obyvateľstvo, ktoré veľmi skoro tento sociálno-právny systém prevzalo ešte vo svojich pôvodných sídlach v Haliči i dnešnej Zakarpatskej Ukrajine.¹ Pôvodný etnický význam slova „*valachus*“ tak na našom území Rusíni posunuli smerom k sociálno-právnej klasifikácii. No aj samotné princípy valašského práva prešli

¹ VARSÍK, B.: Osídlenie Košickej kotliny III. Bratislava 1977, s. 371–384. RATKOŠ, P.: Problematika kolonizácie na valašskom práve na území Slovenska. In: *Historické štúdie* 24, 1980, s. 181–222. ŽUDEL, J.: Vývoj osídlenia Slovenska od počiatkov valašskej kolonizácie do konca stredoveku. In: *Archaeologia historica* 13/1988, s. 7–15. BEŇKO, J.: Doosídľovanie južných (slovenských) karpatských svahov valachmi a ich etnicita. In: *Pogranicze etniczne polsko-rusko-slowackie w średniowieczu*. Red. S. Czopek. Rzeszów 1996, s. 279–289. ULIČNÝ, F.: Začiatky Rusínov na Slovensku. In: *Pogranicze etniczne polsko*, s. 229–232.

u nás osobitným vývojom a boli silne ovplyvnené starším nemeckým právom,² na ktorom boli na východnom Slovensku lokované desiatky obcí, čo sa najvýraznejšie prejavilo už v názvosloví niektorých organizačných zložiek valachov, najmä tam, kde jestvoval pendant aj z nemeckého práva. Tak sa napríklad skoro vytratil pôvodný názov *kenez* pre dedičného richtára valašských dedín (ďalej však pretrval vo funkcii osobného mena), ktorý ešte v stredoveku nahradila výpožička z nemeckého práva *scultetus*. To však, ako ešte uvidíme, malo aj svoje sídliskové zdôvodnenie, pretože nie je vôbec náhodným javom, že sídelné územie valašského obyvateľstva na východnom Slovensku sa vo svojich počiatkoch prevažne krylo so starším lokačným územím dosídleným na nemecké práve, v ktorom využívalo jeho regresívny vývoj v 15. storočí a len neskôr sa sídelné prebytky valachov šírili aj do nových oblastí a nových sídel.

Treba ešte na úvod zdôrazniť, že neautochtonný pôvod rusínskeho obyvateľstva na východnom Slovensku doterajšia literatúra už podrobne opísala a spoľahlivo i zdôvodnila. Svedčia o ňom totiž už najstaršie uhorské kroniky, ktoré územie východného Slovenska opisujú ako hraničiace s oblasťou Poľska a „Rutenie“,³ čo už je nielen teritoriálne, ale aj etnické vymedzenie, ako to vidieť ešte i z dokladov zo 14. storočia. Tak sa napríklad územie Makovického panstva v severovýchodnom Šariši ešte v roku 1367 uvádza ako ležiace „in confinibus Rutenicalibus, ubi pridem... lustra et saltus existerant“ a obyvateľstvo, ktoré sem z tejto oblasti prenikalo a vyznávalo „pohanský rítus“ sa označilo za nové.⁴ Ešte spoľahlivejšie sú doklady toponomastické, ktoré poukazujú na zvýšenú koncentráciu etnických názvov typu Ruská (Ves) na východnom Slovensku, prevažne s chronologickým zaradením pred 13. storočie, ktoré však spoľahlivo svedčia najmä o tom, že takéto názvy mohli vzniknúť len v inojazyčnej a inoetnickej (slovenskej) oblasti. Išlo tu ešte o sídliská ruských Varjagov v strážnych službách uhorských panovníkov z 11. až 12. storočia. Tak vznikli v slovenskom jazykovom prostredí názvy dnešných dedín Ruská, Ruskov a Veľký a Malý Ruskov, ba aj dnešná dedina Göncruszka v Maďarsku a v oblastiach, kde sa v 10. – 12. storočí utvorilo už súvislejšie maďarské osídlenie, zase vznikli názvy dedín *Oroszi*.⁵ V našej štúdii sa však takýmto dedinám venovať nebudeme, ale podrobnejšie sa zameriame až

na rusínske obyvateľstvo, ktoré na územie východného Slovenska hromadnejšie prenikalo len od začiatku 14. storočia a ktorého osídľovanie už malo iný charakter i právny podklad. Územie Užskej župy, kde sa koncentrovali majetky pánov z Michaloviec, už aj vzhľadom na svoju geografickú polohu bolo prirodzeným nástupným priestorom pre prienik rusínskeho obyvateľstva na východné Slovensko, neprekvapuje preto, že s najstaršími dokladmi o tomto etniku sa stretávame práve tu, hoci takmer súčasne sa Rusíni usídľujú už aj v centrálnej časti Šariša. Počiatkový prienik Rusínov na územie Užskej župy je výsledkom pozoruhodnej melioračnej aktivity a rozsiahlej reorganizácie majetkového fondu pánov z Michaloviec. Jeho hybnou silou, s iniciáciou niekedy na začiatku 14. storočia, bolo ešte nemecké obyvateľstvo z Michaloviec, ktoré už v prvej polovici 14. storočia nachádzame aj v starobyľých sídliskových strediskách, akými boli na území Užskej župy Tibava, Trnava nad Laborcom a Vinné a v Zemplíne aj dedina Staré. V ich okolí sa postupne sformovali sídliská s aplikovaným nemeckým právnym systémom v správe a klasifikáciou obyvateľstva ako hostí (*hospites*). Celé melioračné hnutie však kládlo zvýšené populačné nároky, preto bolo v ďalšom procese prijímané do sociálno-právnej skupiny hostí nielen domáce slovenské, no tiež i maďarské a rusínske obyvateľstvo a zrejme každý, kto splňal hospodárske a právne podmienky lokácie.⁶ O tomto zvýšenom demografickom pohybe spoľahlivo svedčí už mandát kráľovnej Alžbety z roku 1343, ktorým na žiadosť Vavrinca, syna Ondreja z Tibavy kráľovná Alžbeta povolila akýmkoľvek slobodným ľudom prisťahovať sa na jeho majetky v Užskej, Zemplínskej a Saturenskej župe a získať tak trojročnú lehotu.⁷ Keď roku 1358 Jágerská kapitula vyčleňovala dievčenskú štvrťku pre Eufrozínu, dcéru Jána z Michaloviec, rozsiahle majetkové panstvo pozostávalo z dvadsiatich dedín na území Zemplínskej i Užskej župy, ktorých obyvateľstvo bolo klasifikované ako hostia. Boli medzi nimi aj dediny Vinné, *Greča, Jasenov a Trnava nad Laborcom, kde skoro nachádzame aj jednotlivcov rusínskej národnosti. Už keď si roku 1337 páni z Michaloviec delili svoje majetky vo Vinnom, dozvedáme sa, že tu boli aj hostia rusínskej (ruskej) národnosti, ktorým boli aj istý *Ozyph* Rusín, hoci ďalšie mená tunajších hostí už skôr poukazujú na domáci slovenský pôvod svojich nositeľov.⁸ Podobne v dedine *Greča, ktorá neskôr splynula s Michalovcami, sa už pri vyčleňovaní dievčenskej štvrťky pre spomenutú Eufrozínu roku 1358 uvádzajú aj hostia, ktorých pôvod bol tiež rusínsky, ako boli istý Ján „Oruz“ (*Orosz* = Rus, Rusín) a Dymith (= *Dimitrij*, z gréckeho *Demetrios*).⁹ Podľa všetkého už v 14. storočí preniklo rusínske obyvateľstvo aj do Jasenova, ako na to poukazuje protest Juraja a Ladislava z Tibavy roku 1356 voči Jánovi z Michaloviec, ktorý prepadol ich dedinu Jasenov a dal pri tom

² Upozornil na to už KADLEC, K.: Valaši a valašské právo. Praha 1916, s. 261 et passim.

³ Anonymi Belaé regis Hungariae notarii Hungarorum. Cap. 8, 11, 12. In: Catalogus fontium historiae Hungariae. I. Ed. A. F. Gombos. Budapestini 1937, s. 233–236. Chronicon Hungarico-Polonicum. Ed. I. Deér. In: Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum (ďalej SR11) II. Ed. E. Szentpétery. Budapestini 1938, s. 310–311. Najnovšie porov. ULÍČNÝ, F.: Podiel Rusov, Rusínov na doosídľovaní Slovenska v stredoveku. In: Slavica Slovaca 28, 1 – 2, 1993, s. 21–27. HOMZA, M.: K vzniku stredovekej hranice Uhorska a Spiša a k historiografii vzťahov Spiša a Malopoľska. In: Historický zborník 8, 1998, s. 13–14.

⁴ Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatai Levéltár (ďalej MOL DL) 24 482: „propter... gentis novelle ritum paganisimum... de tenutis castri eorundem Makouycha vocati et possessionis Kwryma nuncupate in confinibus Rutenicalibus, ubi pridem... lustra et saltus existerant“.

⁵ VARSÍK, B.: Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku. Bratislava 1984, s. 152–154. ULÍČNÝ, F.: Podiel Rusov, Rusínov, s. 24–27. SEDLÁK, V.: Zásahy do etnického zloženia staroslovenského historického areálu. In: XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava 1998, s. 253–255. GYÖRFY, Gy.: István király és műve. Budapest 2000, s. 313–314, 511, 513. MAREK, M.: Cudzie etniká na Slovensku do roku 1387. Dizertačná práca. Trnava: Trnavská univerzita 2002, s. 311–314. KRISTÓ, Gy.: Nem magyar népek a középkori Magyarországon. Budapest 2003, s. 81–120, 191–218.

⁶ RÁBIK, V.: Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku. (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Užskej a Zemplínskej). Dizertačná práca. Trnava: Trnavská univerzita 2004, s. 311, 330, 362.

⁷ NAGY, Gy. (ed.): A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára (ďalej Sztáray okl.). I. 1234–1396. Budapest 1887, s. 167, č. 88.

⁸ Sztáray okl. I, s. 123–138, č. 74: „Ozyph (= Josip(h) > Jozef) Ruteni hospitis de eadem Vynna... hospitum Chernuch et Peter vocatorum... Kochk et Mike hospitum de eadem“.

⁹ Sztáray okl. I, s. 299–303, č. 163: „in... possessione Geredche Johannem Oruz et Dymith hospites... inter sessiones Michaelis dieti Baynuk et Stephani fyellatoris“.

zbičovať aj jedného tunajšieho obyvateľa s osobným menom *Makzey* (= Maxim).¹⁰ Treba preto aj v prípade Jasenova predpokladať, že jeho lokácia na nemeckom práve prebehla nielen za účasti slovenského, ale aj rusínskeho obyvateľstva, ako to bolo aj pri iných dedinách na majetkoch pánov z Michaloviec a najmä pri susednej dedine s prízračným etnickým názvom Ruskovce. Jednotlivci rusínskej národnosti napokon prenikli aj do Trnavy nad Laborcom, ako o tom svedčí súpis obyvateľov, ktorý pri príležitosti delby panstva vyhotovil v roku 1449 Leleský konvent. Neprekvapuje preto, že jednotlivých Rusínov nachádzame už v prvej polovici 15. storočia aj v samotnom centre panstva – v Michalovciach.¹¹

Spomenuté Ruskovce v písomných prameňoch prvýkrát vystupujú len v rokoch 1418 a 1419,¹² no niet pochyb o tom, že túto dedinu už vybudovalo takmer výlučne len rusínske obyvateľstvo, v dôsledku čoho dostala v inorečovom a inoetnickom slovenskom prostredí názov podľa národnosti svojich obyvateľov. Sídliisko muselo byť lokované ešte na nemeckom práve, o čom svedčí najmä skutočnosť, že roku 1427 bolo zapísané medzi zdaňovanými dedinami Užskej župy.¹³ Roku 1576 však rusínske obyvateľstvo kvôli vražde dvoch sluhov Štefana z Humenného utieklo z dediny k Rusínom (asi do poľskej Haliče) a tak tu dikátor Užskej župy našiel len opustenú dedinu, v ktorej zostal len dedičný richtár.¹⁴ Podobný pôvod musela mať aj zaniknutá dedina *Orozfalw, ktorá už ležala mimo majetkov pánov z Michaloviec v južnej časti Užskej župy. Prvýkrát sa spomína len v listine Leleského konventu z roku 1400, podľa ktorého ležala v susedstve Lekároviec a Drugetovci ju spoločne s Močiarom vymenili s leleským prepoštom za časť Veľkých Kapušian.¹⁵ Roku 1419 tunajší hostia Pavol a Tomáš a iní vypovedali vo veci prepadnutia jágerského kanonika Mateja Zekela farárom Martinom z Pavloviec nad Uhom a jeho komplicmi – hosťami z Ruskej.¹⁶ Ešte podľa portálneho súpisu z roku 1427 bolo v dedine štrnásť port,¹⁷ no protest leleského

¹⁰ Sztáray okl. I, s. 255–256, č. 148. ULIČNÝ F.: Dejiny osídlenia Užskej župy. Prešov 1995 (ďalej ULIČNÝ, Užská), s. 309, v Jasenove predpokladá aj prítomnosť valašského obyvateľstva s odvolaním sa na údaj z listiny z roku 1348 (Sztáray okl. I, s. 209–210, č. 112), kde sa spomína valach Michal, údajne z Jasenova. Tento valach však v Jasenove iba vybavoval bližšie nešpecifikované záležitosti svojich zemepánov a keď vychádzal z Jasenova a prechádzal po verejnej ceste, prepadol ho Ján, syn Jakova z Michaloviec, a uväznil ho. V mandáte kráľa Ludovíta I., ktorým panovník poveril Spišskú kapitolu vyšetrovaním incidentu, je však uvedené, že valach Michal vychádzal z Michaloviec a tam došlo k jeho prepadu. Stojí pritom za pozornosť, že panovník do úlohy kráľovho človeka asistujúceho vyšetrovaniu medzi miestnou šľachtou nominoval aj Ladislava, syna keneza („Ladislava filius Kenez“), teda valašského dedičného richtára nepochybne z materskej dediny valacha Michala, ktorou v tomto období mohla byť len Koromľa.

¹¹ Sztáray okl. II, s. 442–443, č. 315: Michalovec („Jacobus dictus Oroz... Georgius Oroz“); Trnava nad Laborcom: („Stephanus Oroz, Boryzmikon, Wazył, Boryz Hredel“).

¹² Sztáray okl. II, s. 200–212, č. 150, 152 (1418), č. 153 (1419): „Ruzkoch“. ULIČNÝ, Užská, s. 200.

¹³ MOL DL 32 382: „Rwzkoch“. CSÁNKI, D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest 1890 (ďalej CSÁNKI I.), s. 298. ULIČNÝ, Užská, s. 200.

¹⁴ MOL Kamara, E 158, A. 2669, Connumeratio portarum comitatus Ung (ďalej A. 2669), fol. 372: „Ruzkoch: Nullus, nec colonus nec inquilinus praeter unum scultetum... tota possessio est deserta, nam coloni propter homicidium, eo quod duos servitores Stephani Homonnay occiderunt, ad Rutenos fugerunt“.

¹⁵ MÁLYUSZ, E. (ed.): Zsigmondkori oklevéltár (ďalej ZsO) II/1. 1400–1405. Budapest 1956, s. 84–85, č. 728: „Orozfalw“. CSÁNKI I, s. 395. VARSIK, Osídlenie III, s. 371. ULIČNÝ, Užská, s. 168.

¹⁶ MOL DL 43 431: „ex seitu retulerunt... Paulus et Thomas hospites de villa Oruzfalu, vicini et commetanei predictae ville Ruzka...“. ZsO VII. 1419–1420. Ed. I. Borsá. Budapest 2001, s. 55, č. 99.

¹⁷ MOL DL 32 382: „Orozfalu prepositi de Leles (porte) 14“. ULIČNÝ, Užská, s. 168.

prepošta z roku 1478 o jej neoprávnenom zabratí Dóbovcami z Ruskej, je už posledný známy doklad o jej existencii.¹⁸ Vráťme sa však ešte na majetky pánov z Michaloviec, kde za pôvodne rusínsku dedinu treba pokladať aj Koromľu, tiež prvotne ešte lokovanú na nemeckom práve niekedy v prvej štvrtine 14. storočia. Zachované epentetické – / v názve dediny totiž svedčí o rusínskom pôvode prvotného obyvateľstva¹⁹ a jej pôvodnú lokáciu na nemeckom práve v duchu opísaného melioračného programu pánov z Michaloviec zase dosvedčuje postavenie tunajšieho obyvateľstva v hosťovskom sociálno-právnom postavení roku 1373,²⁰ ba aj údaj z roku 1454 o pôvodnom mlyne tunajšieho bývalého dedičného richtára (*scultetus*).²¹ Koromľa je však v literatúre známa predovšetkým ako dedina, ku ktorej sa viaže vôbec najstarší údaj o prieniku valašského obyvateľstva na naše územie, ktoré ešte malo rumunskú národnosť. Roku 1337 totiž na spoločnej župnej kongregácii Užskej, Berežskej a Sabolčskej župy protestovali Jakov, syn Ondreja a Ladislav, syn Jakova z Michaloviec proti tomu, že podžupan Užskej župy a kastelán Villerma Drugeta magister Gwd z Nevického hradu usídlil na koromlianskom teritóriu valašské obyvateľstvo, čo napokon viedlo k sporu trvajúcemu niekoľko desaťročí.²² O staršej existencii Koromle už pred usadením rumunských valachov však vypovedá aj mandát palatína Villerma Drugeta z 8. augusta 1337, ktorým na základe už spomenutého protestu pánov z Michaloviec prikázal Jágerskej kapitule pod prísahou sporných stránok vytýčiť hranice medzi Nevickým panstvom Drugetovcov a Tibavským panstvom šľachticov z Michaloviec, ktorí, ako sa to v listine zdôrazňuje, tu ako prví lokovali sídliisko, a to najmä spornú zem pri Orechovskom potoku, kde už boli usídlení valasi.²³ Valašský element je teda v Koromli až sekundárny jav. Z listinných dokladov je však zrejmé, že pre ďalší prienik valašského obyvateľstva smerom na západ práve vývoj majetkovej príslušnosti Koromle bol osobitne dôležitý. Tak sa z listiny Ludovíta I. z roku 1365 ešte dozvedáme o sťažnosti Juraja z Michaloviec, podľa ktorej valasi z Koromle (z majetkovej čiastky okupovanej Drugetovcami), menovite Ján prezývaný *Stroya*, *Dragomer*, syn *Romana*, *Kalyman*, *Buna* a *Kalym*, ktorých mená poukazujú ešte na rumunský pôvod, prepadli Tibavu, z ktorej vyhnali stádo sviň, pričom si tri lepšie ponechali a o týždeň svoj prepad zopakovali.²⁴ Už predtým roku 1363 boli na župnej kongregácii užskej šľachty

¹⁸ Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, Leleský konvent, Súkromný archív, 15. storočie, Nr. 453. ULIČNÝ, Užská, s. 168.

¹⁹ STANISLAV, J.: Slovenský juh v stredoveku I. Bratislava 1999, s. 399; II. Turčiansky sv. Martin 1948, s. 284. KISS, L. I.: Földrajzi nevek etimológiái szótára. I. Budapest 1997, s. 781.

²⁰ Sztáray okl. I, s. 396–405, č. 241.

²¹ Sztáray okl. II, s. 513–532, č. 340.

²² Sztáray okl. I, s. 120–121, č. 72: „in quodam territorio Koromlya vocato ad possessionem ipsorum Tyba vocatam pertinenti... olahos descendere fecisset“. HALAGA, R. O.: Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci. Košice 1947, s. 79. RATKOŠ, P.: Problematika kolonizácie, s. 207. ŽUDEL, J.: Zmeny v štruktúre osídlenia, s. 78. ULIČNÝ, F.: Začiatky Rusínov na Slovensku, s. 230. BENKO, J.: Doosídľovanie južných (slovenských) karpatských svahov, s. 280.

²³ Sztáray okl. I, s. 138–140, č. 75: „quod cum iidem nobiles primitiales in sua fundati existant possessione... in qua (terra litigiosa) nunc per vos (t. j. palatínom) olahii essent locati“.

²⁴ Sztáray okl. I, s. 344–345, č. 197: „Johannes dictus Stroya, Dragomer, filius Romani de Korumle cum Kalyman, Buna et Kalym olahis“. Roku 1366 zase Leleský konvent vyšetroval sťažnosť, podľa ktorej Drugetovi dali odvlieť 15 kusov dobytku a 60 oviec „ratione collecte in iobagionibus suis Korumlyaiensibus“.

proskribovaní viacerí zločinci, medzi nimi aj istý Ladislav prezývaný „Olah“ iným menom „Vayas“, no i Dragomer, syn valašského vojvodu Stanislava a Michal podobne s prezývkou „Olah“, ktorých pôvod tiež treba hľadať v prostredí Koromle a tiež tu ešte išlo o rumunský element.²⁵ Až rozsudok palatína Imricha z roku 1373 definitívne priznal pánom z Michaloviec držbu celého koromlianskeho majetku, ktorý už zostal trvalou súčasťou Tibavského panstva. Koromľa sa tak zároveň stala prvou dedinou s valašskou organizáciou života obyvateľov na majetkoch pánov z Michaloviec, čo bolo impulzom aj na vznik ďalších podobných dedín na panstve. Ešte do konca 14. storočia tak na území Tibavského panstva vznikli na valašskom práve aj dediny Koňuš, Beňatina, Podhorod', Priekopa a Choňkovce a na Jasenovskom panstve dediny Vyšná Rybnica, ba v 15. storočí preniká valašské obyvateľstvo aj do ďalších starších dedín na Tibavskom a Jasenovskom panstve, ako sa ešte o tom podrobne zmienime.

V samotnej Koromli sa valašské, no už prenikajúce rusínske obyvateľstvo stalo postupne dominantným národnostným i sociálno-právnym elementom, keď prevrstvilo aj pôvodne obyvateľstvo s výsadami host'ov. Keď roku 1437 vykonával Leleský konvent na príkaz krajinského sudcu deľbu majetkov Tibavského panstva medzi synmi Edmunda z Tibavy a Alberta z Michaloviec, bolo v Koromli tridsaťjeden obývaných usadlostí a konvent tiež zaznačil aj mená hláv rodín. Podľa tohto menoslovu bola Koromľa prevažne rusínskou dedinou na čele s valašským dedičným richtárom kenezom nazývaným Zan a v dedine bol aj rusínsky (pravoslávny) kňaz.²⁶

Pôvodne na nemeckom práve boli niekedy v druhej polovici 14. storočia vybudované aj Vyšné Remety, a to i za účasti nemeckého obyvateľstva. Prvýkrát vystupujú v prameňoch roku 1400,²⁷ no už keď sa roku 1437 delilo Tibavské panstvo, bolo vo Vyšných Remetách zo šesťdesiatich piatich usadlostí až dvadsaťosem opustených, predsa ešte stále boli niektoré mená obyvateľov nemecké.²⁸ Mnohé však už poukazujú na silnú prítomnosť rusínskeho elementu, ktorý do Vyšných Remiet prenikal pravdepodobne zo susednej Vyšnej Rybnice, ktorá už bola vybudovaná na valašskom práve. O prenikaní valašského a etnicky rusínskeho obyvateľstva nepriamo vypovedá mandát krajinského sudcu Šimona z Rozhanoviec pre Leleský konvent z roku 1413 s príkazom vyšetriť sťažnosť Petra z Michaloviec, podľa ktorej valasi Mikuláša a Jána Drugetovcov z Humenného, žijúci v provincii *Gyepüelve* (v pohraničných zásekoch, teda na Humenskom panstve), vpadli so súhlasom svojich zemepánov do vyšnoremetských lesov a odviekli so sebou štyristoštyridsaťdva oviec, patriacich tunajším obyvateľom i obyvateľom Úbreža, no keď ich familiári Petra z Michaloviec pri Pichniach dostihli, valašskí vojvodovia Drugetovcov – Štefan a Stan zabránili odvieť

zaiste ako valašské dávky. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív (ďalej ŠA) Prešov, Archív rodu Druget z Humenného (ďalej Druget-H), I-97 (sign. A-11), Nr. 61.

²⁵ Sztáray okl. I, s. 330–332, č. 186: „Ladislaua dictum Olah... Dragomer, filium voyvode Zanyzlai... Michaelem dictum Olah“.

²⁶ Sztáray okl. II, s. 336–343, č. 237: „curia sacerdotis Rutenorum“. Dom rusínskeho kňaza sa v Koromli pripomína aj roku 1454. Sztáray okl. II, s. 513–530, č. 360: „cum domo sacerdotis Ruthenorum“.

²⁷ Sztáray okl. II, s. 27, č. 22: „Remethe“. ULIČNÝ, Užská, s. 285.

²⁸ Sztáray okl. II, s. 336–343, č. 237. Valašský pôvod väčšiny obyvateľstva dokladá aj portálny súpis z roku 1427, v ktorom nie sú zaznamenaní valasi a tak bolo vo Vyšných Remetách napokon zdanených len šesť sedliackych port. MOL DL 32 382: „Remythe“. ULIČNÝ, Užská, s. 285.

späť stádo ukradnutých oviec.²⁹ Vo Vyšných Remetách valašský a etnicky rusínsky element neskôr prevládol nad pôvodným slovenským a nemeckým obyvateľstvom a už v roku 1449 tak dedina vystupuje pod názvom Valašské Remety („*Olahremethe*“).³⁰ Podobne sekundárne preniklo valašské obyvateľstvo aj do Porúbky, prvýkrát písomne doloženej roku 1412 a už samotný názov dediny zreteľne odkazuje na pôvodnú lokáciu sídliska ešte na nemeckom práve v slovenskom jazykovom prostredí.³¹ Aj v tejto dedine bolo v čase delenia Tibavského panstva roku 1437 z tridsiatich piatich usadlostí až osemnásť opustených,³² ba podľa listiny Leleského konventu z roku 1454 bol opustený a spálený aj mlyn tunajšieho dedičného richtára.³³ Dokumentuje to prudký sídliskový úpadok Porúbky, ktorý sa zemepáni usilovali zvrátiť aj usídľovaním nového obyvateľstva už s odlišnou valašskou sociálno-právnou organizáciou života a rusínskou národnosťou. Valašský element v Porúbke postupne prevládol, čo sa odrazilo aj v jej novšom stredovekom názve ako Valašskej Porúbky, doloženom už v roku 1497 („*Olahporvbka*“).³⁴ Nepochybne na nemeckom práve boli pôvodne lokované aj dediny Hliník (dnes miestna časť Hlivišťa) a Úbrež, v ktorých ešte portálne súpisy zo 16. storočia dokladajú inštitút dedičných richtárov,³⁵ no aj tu už v priebehu 15. storočia prenikol valašský a etnicky rusínsky element. O ich pôvodnej lokácii na nemeckom práve však bezpečne svedčí skutočnosť, že obe dediny boli v roku 1427 ešte zapísané medzi zdaňovanými sídlami Užskej župy,³⁶ čo by sa v prípade valašských dedín nestalo. Prenikanie valašského obyvateľstva do Úbrežu nepriamo dokladá už spomenutá sťažnosť Petra z Tibavy z roku 1413 na krádež sviň vo vyšnoremetských lesoch valachmi Drugetovcov.³⁷ Portálne súpisy z rokov 1567 a 1588 dokladajú obe dediny ako prevažne rusínske a súpis z roku 1588 zaznamenáva v Hliníku aj valašského dedičného richtára *keneza*.³⁸ Je teda pre valašské dediny príznačné, že až do polovice 16. storočia neboli v zmysle krajinských zákonov zdaňované,³⁹ a preto ani valašské dediny v Užskej župe nie sú zapísané v najstaršom portálnom súpise z roku 1427, čo je

²⁹ Sztáray okl. II, s. 125–126, č. 101. BEŇKO, Osídlenie, s. 266. ŽUDEL, J.: Zmeny v štruktúre osídlenia, s. 78. RATKOŠ, P.: Problematika kolonizácie, s. 208. Porov. aj reláciu Leleského konventu z toho istého roku. SNA Bratislava, Leles HM, Acta anni 1413, Nr. 54.

³⁰ Sztáray okl. II, s. 438–449, č. 315. Ďalšie doklady porov. ŽUDEL, J.: Zmeny v štruktúre osídlenia, s. 78. ULIČNÝ, Užská, s. 285.

³¹ SNA Bratislava, Metals comitatus de Ung, Nr. 43. CSÁNKI I, s. 399. ULIČNÝ, Užská, s. 187.

³² Sztáray okl. II, s. 336–343, č. 237.

³³ Sztáray okl. II, s. 513–532, č. 360.

³⁴ SNA Bratislava, Archív Hodnoverného miesta pri Leleskom konvente (ďalej Leles HM), Acta anni 1497, Nr. 31. ŽUDEL, J.: Zmeny v štruktúre osídlenia, s. 78.

³⁵ MOL Kamara, E 158, A. 2669, fol. 95, 364, 671 848 (Hlynnyk / Hlinik scultetus; z rokov 1571, 1576, 1582, 1588), 139, 182, 360–361, 671, 853 (Wbrys scultetus; z rokov 1571, 1572, 1576, 1582, 1588).

³⁶ MOL DL 32 382: „Hlynnyk“; „Vbres“. CSÁNKI I, s. 391, 399. ULIČNÝ, Užská, s. 80, 244.

³⁷ Sztáray okl. II, s. 125–126, č. 101. SNA Bratislava, Leles HM, Acta anni 1413, Nr. 54.

³⁸ MOL Kamara, E 158, A. 2669, fol. 56, 58, 848, 853–854: „Hlynnyk: Petrus kenez scultetus“; „Ubrys... domus sunt combustae per Ruthenos!“ (z roku 1567).

³⁹ Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns. I. 1301–1457. I. Ed. F. Dóry, G. Bónis, V. Bácskai. Budapest 1976, s. 381, zák. čl. 9 z roku 1454; II. 1458–1490, s. 111, 115, zák. čl. 6 a 20 z roku 1459: „Rutheni, Wolachi et Selavi (fidem Wolachorum tenentes), qui alias lucrum camere solvere non consueverunt, ad solutionem eiusdem lucrí camere non compellantur“.

dôležitý znak pre ich odlišenie od dedín na nemeckom práve, keďže ich lokačné listiny sa nám nezachovali. O valašskom pôvode takýchto dedín sú však na území Uzskej župy známe aj ďalšie doklady. Tak už v roku 1414 vyšetřovali slúžni a podžupan Uzskej župy prepadnutie novovybudovanej dediny Koňuš, do ktorej vtrhli valasi Drugetovcov z Uble aj so svojimi komplicmi z Podhorode a dedinu zničili.⁴⁰ Aj samotný Koňuš už musel byť sídliskom vybudovaných valašským obyvateľstvom, hoci stredoveké správy sú v tomto prípade na konkrétne informácie skúpe. O prítomnosti Rusínov a valachov v dedine sú však už z polovice 16. storočia spoľahlivé správy.⁴¹

V Podhorodí je písomne doložený valašský dedičný richtár *kenez* už v roku 1476, keď mu poddaní magistra Imricha odohnali štrnásť kusov dobytky, proti čomu protestoval jeho zemepán Šimon z Tibavy.⁴² Valašský *kenez* tu bol ešte aj v čase vyberania portálnej dane roku 1588.⁴³ S pôvodom Podhorode bezprostredne súvisí aj vznik Beňatiny, ktorá už v najstarších dokladoch vystupuje popri Podhorodí ako druhá a ďalšia podhradná dedina Tibavského hradu (roku 1418 *utramque Waralya*), preto aj tu treba predpokladať valašský pôvod jej obyvateľstva, s čím korešponduje aj jej národnostný vývoj ako rusínskej dediny.⁴⁴ Z roku 1409 je známy valašský *kenez* s osobným menom *Nyeg* aj z Choňkoviec, keď spoločne s Vavrincom, synom Berchena dosvedčovali priebeh sporu a bitky medzi choňkovskými obyvateľmi Benediktom, Ondrejcom, Stanislavom, synom Balka a Matejom, poddaným Petra z Tibavy. Údaj je zároveň prvým písomným dokladom o existencii dediny.⁴⁵ Valašský pôvod však má aj dedina Priekopa, ktorá v prameňoch vystupuje po prvýkrát len v rokoch 1418 a 1419,⁴⁶ no už pri jej deľbe roku 1437 tu bolo početné rusínske obyvateľstvo a Leleský konvent zaznamenal aj meno miestneho valašského dedičného richtára *keneza* Blažaja (*Blasius kenez*).⁴⁷ Ako dedina s valašským obyvateľstvom preto nefiguruje ani v portálnom súpise Uzskej župy z roku 1427. Napokon o dedinách Jovsa a Vyšná Rybnica na území Jasenovského panstva, prvýkrát písomne doložených len v rokoch 1418 a 1419,⁴⁸ tiež treba konštatovať ich valašský pôvod, o čom nepriamo vypovedá ich absencia v portálnom súpise z roku 1427, ba aj portálny súpis z roku 1588 v oboch sídlach ešte zaznamenáva inštitút valašských dedičných richtárov – *kenezov*.⁴⁹ Všetky vyššie uvedené valašské dediny a území slovenskej časti Uzskej župy mali podľa portálnych súpisov z rokov 1567 a 1588 prevažne rusínske obyvateľstvo, je preto pozoruhodné, že v priebehu novoveku v nich prevládol slovenský živel a už podľa úradného lexikónu

⁴⁰ Sztáray okl. II, s. 142–143, č. 112. ULIČNÝ, Užská, s. 181, 120.

⁴¹ ULIČNÝ, Užská, s. 120, podľa údajov z urbára z roku 1549. Roku 1578 sú v portálnych súpisoch obyvatelia Koňuša označení ako Rusíni. MOL Kamara, E 158, A. 2669, fol. 315: „Konyus Ruteni“.

⁴² SNA Bratislava, Leles HM, Acta anni 1476, Nr. 21: „cuiusdam kenezy in... possessione... Waralya commorantis“. ŽUDEĽ, J.: Zmeny v štruktúre osídlenia, s. 78.

⁴³ MOL Kamara, E 158, A. 2669, fol. 843: „Warallia: Stephanus kenez scultetus (!)“.

⁴⁴ MOL Kamara, E 158, A. 2669, fol. 59, 843 (z rokov 1567 a 1588). Porov. aj ULIČNÝ, Užská, s. 31–32.

⁴⁵ Sztáray okl. II, s. 58–59, č. 49: „ad possessionem Hunkolch... presente Nyegh kenezius“.

⁴⁶ Sztáray okl. II, s. 200–212, č. 150, 152 a 153.

⁴⁷ Sztáray okl. II, s. 336–343, č. 237.

⁴⁸ Sztáray okl. II, s. 200–212, č. 150, 152 a 153. ULIČNÝ, Užská, s. 108, 282.

⁴⁹ MOL Kamara, E 158, A. 2669, fol. 850–851 (Kis Rybnicze: Stephanus kenezky! scultetus!), 855–856 (Josza: Roman kenez scultetus!).

sídel z roku 1773 sa v žiadnej z nich nerozprávalo inou ako len slovenskou rečou.⁵⁰ Aj na území Zemplínskej župy sú začiatky usídľovania rusínskeho obyvateľstva späté ešte so široko rozšíreným dosídľovacím hnutím na nemeckom práve, pre ktoré sa aj blízke haličské a poľské kraje núkali ako prirodzená populačná základňa. Neprekvapuje preto, že už z roku 1361 máme aj konkrétne správy o príchode takéhoto obyvateľstva, ako na to upozorňuje mandát Ľudovíta I., ktorým na žiadosť Ladislava a Vavrinca z Rozhanoviec panovník zakázal svojim kastelánom a úradníkom kdekoľvek v kráľovstve vyberať mýto od ľudí, ktorí prichádzali osídľovať majetky týchto šľachticov a ktorí, ako sa to v listine výslovne zdôraznilo, pochádzali aj z Poľska a Haliče.⁵¹ Išlo tu najmä o územie Čičavského panstva s centrom vo Vranove, kde už od polovice 14. storočia prebiehalo intenzívne dosídľovanie ako riadený a cielený proces.

Keď sa roku 1363 medzi páňmi z Rozhanoviec Čičavské panstvo delilo, vystupuje medzi majetkami aj dedina s etnickým názvom Ruský Kazimír, ba osobitne sa tu medzi novovybudovanými dedinami v údolí Ondavy, ktorým ešte plynula lehota, spomína aj dedina *Urusuagasa (Ruská Poruba), ktorej názov tiež reflektoval rusínsky pôvod obyvateľstva.⁵² *Ruská Voľa však už v ďalších prameňoch nevystupuje a skoro teda vyhynula, podobne ako aj niektoré ďalšie tunajšie dediny, ktoré sa roku 1363 uvádzajú ako novovybudované a tak jej polohu ani nemožno spoľahlivo stotožniť s dnešnou osadou Ruská Voľa, ktorá leží v susedstve Lomného, hoci aj geografické súvislosti to nevylučujú.⁵³ Ruský (dnes Vyšný) Kazimír však zostal trvalou súčasťou panstva a už aj osobné meno lokátora dediny – Kazimíra poukazujú na poľsko-haličský kontext.⁵⁴ V Zemplíne však jestvovala aj staršia dedina s názvom Kazimír, a to juhozápadne od Trebišova, ktorá po vybudovaní novej dediny Rusínov v doline Ondavy preto dostala na odlišenie zase etnické pomenovanie Maďarský Kazimír (roku 1773 *Magyar Kazmer*).⁵⁵ Dedina Ruský Kazimír si však svoj národnostný charakter uchovala aj v novoveku, a to i pod vplyvom nového prílevu rusínskeho obyvateľstva niekedy v polovici 15., ba aj v 16. storočí, ktoré tu však nemalo charakteristické povinnosti valachov, ale malo postavenie slobodníkov, ktorí vykonávali služby vo vranovskej šľachtickej kúrii, ako na to upozorňujú ešte portálny súpis z roku 1567 i urbár z roku 1585, pričom to označujú za starobylú povinnosť.⁵⁶ V sídliskovom

⁵⁰ Lexicon locorum regni Hungariae populorum officiose confectum. Budapestini 1920 (ďalej Lexicon 1773), s. 288–290.

⁵¹ MOL DL 5 061: „possessiones... populorum numerositate et multitudine decorare intendamus... mandamus, quatenus ab omnibus populis et iobagionibus... de partibus Polonie et Rutenie... commorandi causa ad eorum possessiones venire volentibus nullum tributum... petere et exigere... presumptatis“.

⁵² MOL DL 5 191: „Kazmer Rutinialis... novis villis sub libertatibus adhuc gavisus... Urusuagas“.

⁵³ BEŇKO, J.: Osídlenie severného Slovenska. Košice 1985 (BEŇKO, Osídlenie, s. 256). Treba upozorniť, že súčasná osada Ruská Voľa je až novším sídliskom, o ktorom máme správu až z úradného lexikónu obcí z roku 1773, no aj to bola dedina, v ktorej obyvateľstvo rozprávalo rusínskou rečou. Lexicon 1773, s. 301.

⁵⁴ Doklady porov. ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Zemplínskej župy (ďalej ULIČNÝ, Zemplín). Michalovce 2001, s. 443.

⁵⁵ Lexicon 1773, s. 299.

⁵⁶ MOL Kamara, E 158, A. 2677, fol. 25: „Kazmir... omnes sunt libertini inquilini et... laborant in curia Vranoviensi a temporibus multis“. Porov. aj údaje u ULIČNÝ, Zemplín, s. 443. Podľa urbáru z roku 1648 k určitej úprave lokačných podmienok (zaiste v dôsledku dosídlenia) došlo aj za Šebastiána z Rozhanoviec (†1461) okolo polovice 15. storočia a už vtedy sa zrejme určilo slobodnícke postavenie Kazimírčanov a ich povinnosť, o čom bola vydaná aj listina, ktorá ešte roku 1648 jestvovala. HIDEGPATAKI, A. (ed.): Ada-

priestore doliny Ondavy, kde – ako vidno – sa predovšetkým koncentrovalo rusínske obyvateľstvo boli niekedy po roku 1363 vybudované na nemeckom práve aj Bžany, prvýkrát písomne doložené roku 1372⁵⁷ a tiež tu muselo ísť ešte o dedinu od počiatku osídlenú Rusínmi. Za uhorsko-poľskej vojny v rokoch 1491 – 1492 však Bžany takmer vyhynuli, pretože v roku 1493 tu z piatich usadlostí boli až štyri opustené, pričom jediná obývaná usadlosť patrila miestnemu dedičnému richtárovi *Ignathovi*, ktorého meno ešte spoľahlivo dokumentuje staršie rusínske etnické prostredie dediny.⁵⁸

Inak roku 1372 sa medzi novými dedinami na panstve pripomína aj sídlisko s názvom „Palyon“,⁵⁹ o ktorom už nemáme neskôr žiadne iné správy, no je celkom dobre možné, že aj tento názov (vzhľadom na svoju mäkkú štruktúru) je východoslovenského pôvodu a potom by tu tiež išlo o rusínsku dedinu, čo korešponduje i s faktom, že v listine z roku 1372 sa spomína spoločne s Ruským Kazimírom a mohla teda jestvovať práve niekde v jeho okolí, teda v doline Ondavy.

Do uvedeného kontextu napokon zapadá aj pôvod dediny Nižná Olšava, o ktorej tiež možno spoľahlivo konštatovať, že išlo o sídlo Rusínov, kým staršia dedina Vyšná Olšava mala odpočiatku len slovenské obyvateľstvo. Táto Vyšná Olšava sa pripomína už roku 1382 a jestvovalo tu vtedy ešte len jedno olšavské sídlisko.⁶⁰ Skoro potom sa však v jej chotári museli usídlit' Rusíni, ktorí si vybudovali novú dedinu, doloženú už roku 1391.⁶¹ Takúto etnickú koreláciu oboch sídlisk ilustruje aj listina Budínskej kapituly z roku 1493, podľa ktorej boli vo Vyšnej Olšave už len tri obývané usadlosti a jednu z nich obýval istý Blažej Petrik, nepochybne slovenského pôvodu, kým v Nižnej Olšave zástupcovia kapituly zaznamenali podobne len tri obývané usadlosti a jednu z nich obýval istý Alexej, ktorého meno už bolo rusínske.⁶² Takto prenikalo niekedy v prvej polovici 16. storočia už do oboch spustnutých Olšáv len rusínske a valašské obyvateľstvo, no tradíciu o Vyšnej Olšave ako pôvodne slovenskej dedine zaznamenal ešte aj urbár z roku 1585, ktorého pisár zdôrazňuje, že táto dedina mala pôvodne slovenské obyvateľstvo a len neskôr sa sem prisťahovali Rusíni, kým Nižná Olšava bola vždy rusínskou obcou.⁶³ Ako vidieť i z prípadu Vyšnej a Nižnej Olšavy, vpád poľského vojska na východné Slovensko v rokoch 1491 – 1492⁶⁴ významne ovplyvnil ďalší vývoj tunajších sídelných i demografických pomerov, čo značne kompli-

lékok Csicsva vára és tartozékai történetéhez. A vár és tartozékai 1585-i (magyarnyelvű) urbáriuma. In: Adalékok Zemplén-vármegyé Történetéhez 10, 1904, s. 308.

⁵⁷ MOL DL 5 999: „Bozpatak“.

⁵⁸ MOL DL 19 963: „Bozpas... una sessione populosa... Ignath solthez“.

⁵⁹ MOL DL 5 999: „Palyon, Kazmer“.

⁶⁰ MOL DL 6 962: „Olcwa“.

⁶¹ MOL DL 7 661: „inferior Olswa“.

⁶² MOL DL 19 963: „Item in villa Felsewolchwa... Blasius Pethryk resideret... Item in villa Alsoolchwa... Alexius resideret“.

⁶³ HIDEGPATAKI, A. (ed.): Adalékok Csicsva vára, s. 307: „Also Olswa... mert az oroz faluk (!)... Ez az Felseo Olsva elősezőr thott falu volt es totok laktanak benne. Immar orozok szallottak rea“. Ako rusínsku dedinu zaznamenáva Vyšnú Olšavu aj súpis desiatkov z roku 1571. MOL E 159, X. 4214, časť 17, Regesta decimarum – Districtus Waranno et Ztropko: „Felseo Olsua Rutteni“.

⁶⁴ ULIČNÝ, F.: Poľské vpády na Slovensko v druhej polovici 15. storočia. In: Historické štúdie 15, 1970, s. 259–264. BACZKOWSKI, K.: Walka o Węgry w latach 1490–1492. Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju. Kraków: Uniwersytet Jagielloński 1995, s. 98–104, 117–133.

kuje problematiku výskumu národnostnej príslušnosti obyvateľov sídlisk na Čičavskom panstve v stredoveku. Práve o tomto panstve sa nám však zachovali aj najpodrobnejšie údaje o dôsledkoch tejto vojny, pretože už roku 1493 bol Budínskou kapitulou vyhotovený súpis za účelom vyčlenenia dievčenskej štvrtky z majetku celého panstva, ktorý dokladá, že viac ako 54 % z celkového počtu usadlostí bolo spustnutých.⁶⁵ Pre ďalší vývoj národnostných pomerov je však dôležité, že ak listinu z roku 1493 porovnáme s etnicky rusínskymi dedinami na Čičavskom panstve, ako ich poznáme zo 16. storočia, dôjdeme k spoľahlivému záveru, že valašské a rusínske obyvateľstvo prenikalo niekedy v prvej polovici 16. storočia výlučne len do tých dedín, ktoré boli najviac spustošené. Tak urbár z roku 1585 za valašské dediny s prevažne rusínskym obyvateľstvom pokladá Valkov, Bžany, (Ruský) Kručov, Lomné, Benkovce, Dobrú nad Ondavou, Vyšnú a Nižnú Olšavu, Ruský Kazimír, Davidov, Banské, Rudlov a len niekedy v prvej polovici 16. storočia vybudovanú novú dedinu Juskovu Voľu.⁶⁶

***

Vpádom poľských vojsk na východné Slovensko však bola podobne silne zasiahnutá aj oblasť Stropkovského panstva, ktoré už v polovici 16. storočia vystupuje ako územie výrazne osídlené rusínskym obyvateľstvom. Treba však povedať, že okolie Stropkova predstavovalo v 14. a 15. storočí silný lokačný priestor predovšetkým pre výstavbu dedín na nemeckom práve a keď roku 1408 kráľ Žigmund daroval panstvo Imrichovi z Perína, tvorilo jeho príslušenstvo až tridsať dedín, z ktorých najmenej desať už aj svojimi názvami priamo dokladá toto dosídľovacie hnutie.⁶⁷ Tak ani staršie a trvalejšie usadzovanie valašského a rusínskeho obyvateľstva na území Stropkovského panstva nemožno bezpečne zo stredovekých prameňov doložiť, skôr naopak. Ešte roku 1442 sa stropkovský magistrát sťažoval Bardejovu na valachov zo susedného Makovického panstva, ktorí sa voľne a bez zábran pohybovali po území Stropkovského panstva a páchali tu škody.⁶⁸

Napriek absencii stredovekých dokladov však možno pokladať za takmer isté, že Rusíni sa aj tu sekundárne usídlili v starších sídliskách už niekedy v poslednej štvrtine 15. storočia, ako na to nepriamo poukazuje prípad dediny Staškovce, ktorá je už roku 1408 písomne doložená ako „Staskenhaw“ (roku 1430 „Staswagasa“).⁶⁹ Staškovce však pôvodne už od najstarších čias boli majetkovo rozdeleným sídliskom a kým západná časť dediny, nazývaná aj Veľké Staškovce patrili už do susedného

⁶⁵ MOL DL 19 963. Listinu podrobne analyzuje RATKOŠ, P.: O osídlení Čičavského hradného panstva koncom 15. storočia. In: Nové obzory 6, 1964, s. 109–112.

⁶⁶ HIDEGPATAKI, A. (ed.): Adalékok Csicsva vára, s. 299–320. Rusínske obyvateľstvo však bolo i v Remeníach a Matiaške a roku 1601 v nich pôsobili aj pravoslávni kňazi – bat'koviá. MOL Kamara, E 158, A. 2677, fol. 748. Listina Budínskej kapituly z roku 1493 v dedinách, v ktorých neskôr nachádzame v 16. storočí rusínske a valašské obyvateľstvo, zachytáva takýto stav: Valkov – 2 (osídlené usadlosti) / 5 (opustené usadlosti); Bžany – 1/4; Kručov – 1/7; Lomné – uvádza sa len všeobecne; Benkovce – 5/3; Dobrá nad Ondavou – 8/5; Vyšná Olšava – 3/8; Nižná Olšava – 3/5; Ruský Kazimír – 3/3; Davidov – neuvádza sa; Banské – 2/7; Rudlov – 1/14; Veľký Remeník – 5/6; Malý Remeník – 3/7; Matiaška – neuvádza sa. Dediny, ktoré sa v súpise spomínajú len všeobecne, prípadne vôbec, boli nepochybne spustnuté úplne. MOL DL 19 963.

⁶⁷ MOL DL 9 404/1–6. BEŇKO, Osídlenie, s. 258, 273. RÁBIK, V.: Nemecké osídlenie, s. 289–301.

⁶⁸ IVÁNYI, B. (ed.): Bártfa szabad királyi város levéltára. I. 1319–1526. Budapest 1910 (ďalej IVÁNYI, Bártfa), s. 69, č. 386.

⁶⁹ MOL DL 9 404/1–6 (1408); 70 857 (1430).

Makovického panstva, kde vystupuje v prameňoch od roku 1414 („*Staskwagasa*“),⁷⁰ východná časť dediny – Malé Staškovce zostali príslušenstvom Stropkovského panstva. Práve na makovickej časti Staškoviec dobre vidieť, že dedina prešla postupnou zmenou národnostných a sociálnych pomerov a niekedy v druhej polovici 15. storočia ju dosídlilo rusínske a valašské obyvateľstvo. Tak vieme aj konkrétne, že už v urbári Makovického panstva z roku 1507, ktorý však opisuje ešte pomery pred rokom 1490, vystupujú tieto Staškovce ako rusínska dedina.⁷¹ Aj stropkovská časť Staškoviec musela prejsť podobným vývojom. Predsa však až urbáre Stropkovského panstva z rokov 1557, 1567 a 1569 podrobne rozlišujú na panstve slovenské dediny od rusínskych, ktorých obyvatelia neplatili zemepanský deviatok ani cirkevný desiatok. Medzi dediny Rusínov tak patrili Pravrovce, Varechovce, Staškovce, Bukovce, Breznička, Vojtovce, Potočky, Solník, Pucák, Závada, Kajňa, Rohožník, Piskorovce, Tokajík, Hrabovec, Mrázovce, Miňovce, Krišlovce, Jakušovce, len Poruba tu bola dedinou so zmiešaným rusínsko-slovenským obyvateľstvom.⁷²

Vplyv rusínskeho, no najmä sociálne valašského obyvateľstva na sociálno-národnostný ráz na území Zemplínskej župy bol však osobitne výrazný najmä na Humenskom panstve v držbe Drugetovcov, ktoré už v 16. storočí bolo v správnej organizácii župy vnímané ako rázovité a zaužívalo sa preň pomenovanie podľa pôvodne valašského inštitútu správy – krajňa, hoci valašské krajne ako administratívne obvody v správe panstva ležali len v jeho severnej a severovýchodnej časti.⁷³

Najstarší konkrétny doklad na Rusínov usadených na území Humenského panstva je známy už z listiny palatína Mikuláša z Gorjan z roku 1379, podľa ktorej pri posudzovaní majetkovej príslušnosti dedín v údolí Laborca, o ktoré prebiehal spor medzi Drugetovcami a šľachticmi zo Zbudského Dlhého, bola predmetom sporu aj dedina Radvaň nad Laborcom s dvadsiatimi troma osídlenými a dvoma opustenými usadlosťami a v dedine bol aj mlyn na Laborci a drevený kostol tamojšieho rusínskeho pravoslávneho obyvateľstva.⁷⁴ Išlo tu však podľa všetkého ešte o lokáciu na nemeckom práve, ako na to poukazuje aj údaj o mlyne, dokladajúci skôr poľnohospodárske než valašské zameranie obyvateľstva,⁷⁵ no ešte spoľahlivejšie o tom svedčí aj pôvod

⁷⁰ MOL DL 10 187. ULICHNÝ, F.: Dejiny osídlenia Šariša. Košice 1990 (ďalej ULICHNÝ, Šariš), s. 346.

⁷¹ Egetemi Kőnyvtár Kézirattára Budapest (ďalej EKK), Litterae et epistolae originales, Nr. 7, fol. 8v-9r, 10r: „Possessiones Ruthenorum... Sthaskocz.“ Porov. aj ŠA Prešov, Druget H, I-66: „possessionibus Ruthinorum... Sthaskowcz“ (z roku 1514).

⁷² MOL Budapest, Urbaria et Conscriptioes (ďalej U et C), Fasc. 4, Nr. 48 (1557: „Sequantur Rutheni, qui neque nonam, neque decimam tenentur de frugibus“); Fasc. 113, Nr. 1 (1567). Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku (ďalej Urbáre). I. Ed. R. Marsina – M. Kušík. Bratislava 1959, s. 237–244, č. 8 (1569). Porov. aj BEŇKO, J. a kol.: Stropkov. Monografia mesta. Martin 1994, s. 52.

⁷³ MOL Kamara, E 158, A. 2677, 2678, fol. 67, 73, 83, 88, 95, 266, 354, 417, 531, 1157, 1155–1157, 1160: „Krajna dominorum Homoniensium“, „Krayna nobilium de Zbugia“ (1567); „Crayna“ (1570); „Bona nobilium in Kraina“ (1578, 1582); „Bona nobilium in krayna Homoniensium“ (1596); „processus... krainik vocato“ (1635). ULICHNÝ, Zemplín, s. 705. Prehľad názorov o inštitúte krajňa porov. STAVROVSKÝ, E.: Makovické panstvo v 16. – 18. storočí. (Príspevok k osídleniu, etnickej a cirkevnej príslušnosti obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku). In: Zborník FFUK-Historica 37, 1987, s. 72–75.

⁷⁴ MOL DL 658: „Radwanya... unam capellam Rutinorum ligneam“.

⁷⁵ BEŇKO, Osídlenie, s. 261. Najneskôr niekedy v 15. storočí však muselo dôjsť v dedine k zmenám v sociálnej štruktúre obyvateľstva, pretože v urbári z roku 1560 tu už nachádzame valašské obyvateľstvo, ba aj sídlo inštitútu valašskej administratívnej správy – krajne. Urbáre I, s. 217, č. 5.

susednej dediny Volica, ktorá je „tiež pôvodom rusínska a v prameňoch vystupuje už roku 1415 („*Vokycha*!“).⁷⁶ Názov tejto dediny pochádza z východoslovanského apelatívu < Volja⁷⁷ a v slovenčine mu zodpovedá apelatívum „lehota“, tvar Volica je už poslovenčený, čo zase svedčí o okolitom slovenskom etnickom prostredí.⁷⁸ Všetky stredoveké dediny s názvom Voľa vznikli na východnom Slovensku ešte v kontexte dosídľovania na nemeckom práve za účasti rusínskeho, ale i poľského obyvateľstva, ako to ešte uvidíme aj v iných prípadoch a len mladšia „vlna“ názvov tohto typu, ktorá sa objavuje až v 16. a 17. storočí, je tu už spojená s osídľovaním valašského (hoci aj tiež rusínskeho) obyvateľstva, no vtedy aj jeho lokačné podmienky boli oproti prvotnému stredovekému valašskému obyvateľstvu už značne modifikované.

Pokiaľ však ide o Humenské panstvo, rusínske, no už valašské obyvateľstvo tu v 14. storočí prenikalo najmä zo susednej Užskej župy, kde, ako sme už spomenuli, sa Drugetovci už roku 1337 usilovali usídlit' valachov na území Koromle, patriacej k T庄ave. Pred rokom 1402 zase na územie panstva ušiel istý valach kenez *Iwchw* s tristo kusmi dobytky a koní, ktorý bol poddaný Michala z Vojnatiny a ten preto žiadal Drugetovcov o jeho navrátenie.⁷⁹ O valachoch a valašských vojvodoch Štefanovi a Stanovi z Humenského panstva, ktorí roku 1413 zabránili familiárom Petra z Michaloviec reštituovať ukradnuté ovce valachov z Vyšných Remiet a Úbreža, sme sa už osobitne zmienili. Pozoruhodná je však pri opisovaní tejto udalosti Leleským konventom najmä informácia, že obaja valašskí vojvodovia boli ustanovení do svojich funkcií s pôsobnosťou pre celé Humenské panstvo práve Drugetovcami,⁸⁰ čo korešponduje s vyššie uvedenou orientáciou tohto rodu na hospodársku organizáciu panstva na báze valašského obyvateľstva. Keď roku 1479 Ladislav Druget z Humenného v očakávaní skoršej smrti vyčleňoval z majetku panstva pred Leleským konventom dievčenskú štvrtku pre svoju sestru Katarínu, charakterizovali sa dediny na panstve ako obývané tak domácim uhorským (teda slovenským), ako aj valašským (teda rusínskym) obyvateľstvom.⁸¹ O niektorých z týchto valašských a rusínskych dedinách sa konkrétnejšie dozvedáme až z vyšetrovania výčinov zbojníckej skupiny valacha Fedora Hlavatého, ktorý roku 1492 prepadol viaceré dediny na Makovickom panstve a členmi jeho skupiny boli aj niektorí z Rusínov a valachov v Krásnom Brode,

⁷⁶ ŠA Prešov, Druget H, I-97, Nr. 47, sign. A-11. SNA Bratislava, Leles HM, Acta anni 1415, Nr. 57. ZoS O V, s. 135, č. 292. ULICHNÝ, Zemplín, s. 603. No už v urbári z roku 1560 mali tunajší Rusíni („*Volycha*“), podobne ako v Radvani len valašské povinnosti. Urbáre I, s. 220, č. 5.

⁷⁷ KISS, L.: Földrajzi nevek etymológiái szótára. II. Budapest 1998, s. 774. RATKOŠ, P.: K otázke emfyteuzy na Slovensku. In: Historický časopis 8, 1960, 1, s. 120.

⁷⁸ Susedný Hrabovec nad Laborcom, tiež vybudovaný na nemeckom práve, už bol poslednou slovenskou dedinou v doline Laborca. Urbáre I, s. 217, č. 5.

⁷⁹ Sztáray okl. II, s. 28, č. 23.

⁸⁰ Sztáray okl. II, s. 125–126, č. CI: „Stephanus et Sthan vaivode per prefatos filios Drugeth in dicto districtu Gepel constituti“. Meno vojvodu Sthan-a (=Stanislav) poukazuje na rusínsky pôvod tunajších valachov.

⁸¹ MOL DL 18 253: „castrum suum Barko vocatum cum singulis tam Hungaricalibus quam volahalibus possessionibus ad idem castrum pertinentibus“. Nepochybne stojí za osobitnú zmienku, že manželkou Ladislava Drugeta bola Hedviga, dcéra haličského vojvodu Stanislava. Po smrti Ladislava roku 1484 vyhlásila, že sa v Uhorsku cíti ako cudzinka a chce sa vrátiť do Poľska. MOL DL 18 934: „generosa domina Adviga relicta condam Ladislai de Homonna, filia scilicet condam magnifici Stanislai waywode de Halycha de regno Polonie... ipsa defuncto prefato Ladislao de Homonna tanquam advena relicta fuerit... in suam propriam, puta regnum Polonie reverti proposuerit“.

Hostoviciach, Pčolinom, Starine, Kolbasove, Uliči, Snine, Ruskej Volovej, Stakčine, Svetliciach a niekde v susedstve Stariny ležiacom *Vološinci.⁸² O Svetliciach ako dedine valachov píše aj Jakub Piecz z Tarnowej Góry, ktorý ešte v tom istom roku zajal troch členov Hlavatého skupiny, ktorí ušli do Poľska a informoval o tom Bardejov.⁸³

Zvýšenú koncentráciu rusínskeho obyvateľstva však pramene dokladajú aj v susedstve Michaloviec, o ktorých sme už vyššie konštatovali, že na ich panstvo od začiatku 14. storočia v rámci rozsiahleho rekultivačného plánu prenikalo roztrúsené aj rusínske obyvateľstvo, kde získavalo sociálno-právne postavenie hostí. Už z listiny Jágerskej kapituly z roku 1335 o delbe majetkov šľachticov z Nacinej Vsi sa tak dozvedáme, že západne od Michaloviec jestvovali až dve dediny s názvom Voľa, ktorými sú dnešná Voľa, ležiaca v doline Laborca severne od Nacinej Vsi a ešte v stredoveku zaniknutá *Volica, ktorá ležala niekde na chotárnem území Lesného a aj jej pôvodný názov bol ešte *Voľa*.⁸⁴ Táto dedina už roku 1405 vystupuje pod poslovenčeným názvom Volica, no roku 1448 bola len vyhynutým sídlom.⁸⁵

Do tohto kontextu nepochybne zapadá aj pôvod blízkeho sídla s etnickým názvom *Oroszfalva, ktorá v majetku šľachticov z Budkoviec jestvovala už roku 1366 a podľa ohraničenia majetkov Pozdišoviec a Suchej Leleským konventom roku 1437 ležala južne od Suchej na ceste, ktorá obe dediny spájala.⁸⁶ Aj táto dedina Rusínov však už roku 1454 bola vyhynutá.⁸⁷ Prítomnosť rusínskeho živlu už v 14. storočí v tomto priestore napokon ešte dopĺňa aj vyšetrovacia listina Leleského konventu z roku 1371, podľa ktorej viacerí z poddaných Pongráca z Michaloviec, bývajúcí v Zbudzi a medzi nimi aj istý Ján prezývaný Rusín, prepadli dedinu Úbrež v Uzskej župe a ukradli tu viacero sviň.⁸⁸ Išlo tu však zaiste len o jednotlivca, ako tomu bolo na viacerých majetkov pánov z Michaloviec. Pozoruhodné je, že najstaršie údaje o valašskom obyvateľstve sa však z územia Zemplínskej župy neviažu k severným oblastiam, kde sa takéto obyvateľstvo predovšetkým koncentrovalo, ale práve z juhu, kde sa už k roku 1374 dozvedáme zo sťažnosti šľachticov z Cejkova, podľa ktorej poddaní šľachticov

⁸² ŠA Prešov, Pobočka Bardejov, Magistrát mesta Bardejova, nr. 2878, 3031, 3070: „filius sculteti de Crasni-brod Iwan... Llepheur de Crasni-brod... Lluacz scultetus de Crasni-brod... Senko Rutheni de Crasni Brod... Michno, Jaczko a Maczko fratres de Hostowicza... de Peczina Hermi Stecz, Coporow Fedwr... de Starina Waszil... de Kobassowa Sacha filius Iwan... de Ulicz Stecz, Roman, Climo... de Swina Brenza... de Wolowa Simko... capitaneus supremus Ffedur Hlawathi, Kopacz frater Hlawathi, Danko de Wolowa... Alexius de Wolowa... Steffko Schestrynezec de Wolowa... de Staccyn filius Hriez Micha... Czigan (!) de Suetnicza... Roman de Wolessenzc“ Porov. HÚŠČAVA, A.: O činnosti zbojníckych družín na severovýchodnom Slovensku na konci 15. storočia. In: Historické štúdie 2, 1956, s. 181–182. BEŇKO, Osídlenie, s. 267–268.

⁸³ SROKA, S. A. (ed.): Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier. III. (Dokumenty z lat 1481–1500). Kraków 2003: „captivos habeo ex villa Stiewnicza minore (!) et quidem valachorum villa est“.

⁸⁴ Sztáray okl. I, s. 261, č. 151: „Wolya iuxta fluvium Laborch... Wolya nuncupata iuxta metas... possessionis Lezna existens“. V listine krajinského sudcu Mikuláša zo Seče z roku 1357 sú obe dediny označené ako „Volya et alia Volya“ (Sztáray okl. I, s. 267, č. 151).

⁸⁵ Sztáray okl. I, s. 44, č. 35: „ad faciem possessionis Wolycha“. Sztáray okl. II, s. 409, č. 295: „predii Volicza... predio Volicza“.

⁸⁶ MOL DL 67 141: „Oroszfalwa“. ZsO VI., s. 592, č. 2406: „Oroszfalw“ (z roku 1422). DONGÓ, Gy. G.: Pazdics és Szuha helységnek határjárólevele 1437-ből. In: Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 19, 1913, s. 193–199: „via de possessione Zucha duceret ad predictam Oroszfalu vocatam“ (z roku 1437).

⁸⁷ MOL DL 14 780: „predium Oroszfalw“. ULICHŇÝ, Zemplín, s. 376.

⁸⁸ Sztáray okl. I, s. 373–374, č. 224: „Johanne dicto Oroz“.

z Vojky odohnali viac ako tristo sviň ich valachov z lesov v Brehove a *Kucanoch (dnes miestna časť Oborína).⁸⁹ Len o niekoľko rokov neskôr – roku 1387 – sa zase valasi pripomínajú v dedinách Veľké Trakany a Biel.⁹⁰ Veľké Trakany už roku 1320 boli medzi dedinami, ktoré podľa povolenia spišského župana Filipa Drugeta smel Tomáš, syn Korarda dosídlit' novým obyvateľstvom,⁹¹ s čím podľa všetkého aj prítomnosť tunajších valachov bezprostredne súvisí. Napokon za osobitnú pozornosť stojí i angažovanie sa Drugetovcov v celej záležitosti. Nemáme však správy o trvalejšej prítomnosti valachov v tunajšej oblasti. Aj v prípade Šarišskej župy možno sídliskový prienik rusínskeho obyvateľstva dokumentovať pomerne skoro, pričom jeho najstaršia fáza je tu tiež ešte súčasťou rozsiahleho dosídľovacieho hnutia podľa princípov nemeckého práva. Už keď roku 1318 predával Dominik z Trstian Mikulášovi z Perína rozľahlý majetok Krížovian, dozvedáme sa z jeho metácie, že priamo v susedstve ležala už aj dedina „Voľa“.⁹² O tejto dedine však už nemáme žiadne ďalšie správy, no je celkom dobre možné, že neskôr vystupuje aj pod názvom *Volica*, ktorá sa roku 1454 pri novej donácii uvádza medzi majetkami šľachticov zo Širokého, Bertotoviec a Fričoviec ako vyhynuté sídlo.⁹³ Ako sme už uviedli, názov Voľa (tvar Volica už je poslovenčený) má poľskú a haličskú jazykovú provenienciu a aj na území východného Slovenska je len importom z tejto oblasti, keď takéto názvy dostávali dediny vybudované rusínskym obyvateľstvom ešte na nemeckom práve. Už z roku 1340 máme aj konkrétne doklady o prítomnosti Rusínov niekde na majetku Krížovian, a podľa všetkého išlo práve o obyvateľov z uvedenej dediny *Voľa – Volica. V tomto roku totiž pápež Benedikt XII. na žiadosť Mikuláša z Perína poveril ostrihomského arcibiskupa Čanáda, aby vizitoval nový kláštor rehole Menších bratov, ktorý v Krížovanoch na vlastné náklady Mikuláš vybuďoval. Ten pápeža informoval aj o zložitých náboženských pomeroch na svojom majetku, keďže v Krížovanoch a okolitých dedinách žili medzi obyvateľmi aj Rusíni, ktorí boli schizmatikmi (patrili k východnému kresťanskému obradu).⁹⁴ Prítomnosť tunajšieho rusínskeho obyvateľstva potvrdzuje aj údaj z roku 1358, keď ako sluha a zástupca šľachticov z Bertotoviec, Fričoviec a Širokého v spore o dievčenskú štvrtku z majetku Krížovian a Hrabkova vystupuje aj istý Mikuláš prezývaný „Rusín“ („Oroz“),⁹⁵ ktorý mohol pochádzať len z uvedenej dediny *Voľa.

⁸⁹ SNA, Bratislava, Leles HM, Acta anni 1374, Nr. 4: „porcos... olachorum eorum... porci olachorum“.

⁹⁰ SNA, Bratislava, Leles HM, Acta anni 1387, Nr. 1. ULICHŇÝ, Zemplín, s. 701.

⁹¹ SEDLÁK, V. (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae (ďalej RDSI) II. Bratislavae 1987, s. 252, č. 543. RÁBIK, V.: „Commorandi causa“. Príspevok k migrácii obyvateľstva na východnom Slovensku v procese doosídľovania na nemeckom práve. In: Studia historica Tyrnaviensia III, 2003, s. 183.

⁹² RDSI II, s. 164, č. 333: „que via dividit et separat metas Vola a metis predictae possessionis ita, quod Vola manet ab aquilone, Zenthkerezth vero a parte meridionali“.

⁹³ MOL DL 25 210; 38 991: „atque predia... Wolicza appellata“. Ako prédiu vystupuje *Volica ešte aj roku 1510. MOL DL 39 086: „predia... Wolycza“. Dedina musela byť vyhynutá už pred rokom 1427, pretože v portálnom súpise Šarišskej župy z tohto roku nefiguruje. MOL DL 32 690.

⁹⁴ WAGNER, C. (ed.): Diplomatarium comitatus Sarosiensis (ďalej DCS). Posenii et Cassoviae 1980, s. 519–520, č. VII: „prasertim cum ipsi populi habeant immediate intra se Ruthenos, qui sunt schismatici“. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. 24. (1340). Főszerk. Gy. Kristó. Budapest-Szeged 2001, s. 242–243, č. 529.

⁹⁵ NAGY, I. (ed.): Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár (ďalej CDHA) VII. Budapest 1920, s. 523–524, č. 278: „Nicolaus dictus Oroz“.

***

Iná dedina Voľa však jestvovala v prvej polovici 14. storočia aj niekde v okolí Sabinova. Už roku 1358 Mikuláš, nazývaný Apród (páža) zo Šarišských Sokoloviec so synmi poverili Dominika, syna Vavrince a Juraja, syn Ondreja dosídliť ich majetok s názvom „Wolya“, a to podľa slobôd mešťanov zo Sabinova.⁹⁶ Ani tu sa však už ďalšie správy o novom sídlisku nezachovali, čo svedčí o neuskutočnenom lokačnom podniku, no názov majetku dokladá staršie sídlisko rusínskeho obyvateľstva, vybudované na nemeckom práve. Do kontextu osídľovania na nemeckom práve nepochybne zapadá aj lokácia Rusínov v hornej časti doliny Ondavy na majetkoch Mičkbánovcov a už keď Mikuláš, syn Loranda a vnuk slavónskeho bána Mička hájil pred krajiným sudcom svoje majetkové práva v tunajšej oblasti voči Tekulovcov, ktorým tu zasahoval ich rozsiahly majetok Smilna, pripomína sa aj „akási dedina, ktorej obyvatelia boli Rusíni“.⁹⁷ Je veľmi pravdepodobné, že ide o dedinu Rusínov, ktorá už roku 1414 vystupuje medzi majetkami Makovického panstva pod etnonymickým názvom *Orozfalva*.⁹⁸ Podobne sa táto dedina uvádza aj v ďalších listinách o majetkoch Makovického panstva, poslednýkrát len roku 1470.⁹⁹

Dedina *Orozfalw je však zapísaná aj v portálnom súpise Šarišskej župy z roku 1427, keď tu bolo zdanených až dvadsaťosem sedliackych port,¹⁰⁰ čo v prvom rade poukazuje, že toto rusínske obyvateľstvo nemohlo byť usídlené na valašskom práve. Na majetkoch magistra Loranda však aj takéto obyvateľstvo v polovici 14. storočia nachádzame a najneskôr v prvej štvrtine 15. storočia ešte muselo prenikať do tunajšej oblasti ďalšie, oveľa početnejšie rusínske a už valašské obyvateľstvo. Tak už z roku 1356 máme správu o tom, že Lorand, syn Mička bána, prepadol so svojimi poddanými valachmi, Rusínmi a inými služobníkmi dedinu Lomné v Zemplínskej župe, ktorú vyraboval a došlo pritom aj k vražde tamojšieho dedičného richtára Petra.¹⁰¹ Nevedno, či títo Rusíni boli identickí s obyvateľmi dediny *Orozfalva, ak však pripustíme aj túto možnosť, nemohlo byť ešte valašské, s čím korešponduje aj fakt, že už v listine krajinského sudcu Mikuláša zo Seče z roku 1357, ktorá riešila Lorandov exces,¹⁰² sa Rusíni ako Lorandovi komplici pri prepade Lomného osobitne diferencujú od valašského obyvateľstva (nepochybne tiež rusínskej národnosti) a ostatných Lorandových služobníkov. Zdá sa teda, že spomenutých valachov bude potrebné hľadať skôr v inej lokalite Mičkbánovcov, alebo, čo je pravdepodobnejšie, nešlo ešte o sídliskovo ustálený valašský element.

Inak územie Makovického panstva bolo už v stredoveku charakteristické silným prienikom rusínskeho obyvateľstva, no už s valašskou organizáciou života a ešte

⁹⁶ DCS, s. 571–572, č. 6.

⁹⁷ MOL DL 4 653. CDHA VI, s. 549–550, č. 349: „et cuiusdam ville, cuius incole essent Ruteni“.

⁹⁸ MOL DL 10 187.

⁹⁹ Doklady porov. ULIČNÝ F.: Dejiny osídlenia Šariša. Košice 1990 (ďalej ULIČNÝ, Šariš), s. 273–274. F. Uličný spoľahlivo lokalizuje túto dedinu do chotára Jurkovej Vole s pomeštným názvom Rusinec.

¹⁰⁰ MOL DL 32 690: „Orozfalw Johannis eiusdem (Zudar) porte 28“.

¹⁰¹ CDHA VI, s. 626–631, č. 410: „Lorandus... quosdam iobagiones videlicet olahos, Rutenos et alios famulos suos ad quandam possessionem eorum Lona vocatam... potencia destinando“. BENKO, Osídlenie, s. 255. ULIČNÝ, Zemplín, s. 282.

¹⁰² CDHA VI, s. 626–631, č. 410.

v stredoveku sa tieto rusínske dediny na panstve osobitne evidovali. O čiastočnom prieniku pravoslávneho rusínskeho obyvateľstva do tohto priestoru už v 14. storočí svedčí aj dohoda medzi jágerským biskupom Michalom a Cudarovcami z roku 1367, podľa ktorej sa biskup zriekol vyberania desiatkov z majetkov Makovického a Kurimského panstva za ročnú platbu dvesto florénov, čo sa zdôvodňovalo skutočnosťou, že uvedené územia sú príliš vzdialené a ležia v pohraničí so schizmatikmi a kvôli pohanskému rítu (t. j. pravoslávne) tamojšieho nového národa sa desiatky nedarilo dôsledne vyberať.¹⁰³ Aj z tohto teda vidieť, že rusínske obyvateľstvo prenikalo na Makovické panstvo najmä zo susednej poľskej časti Haliče a z 15. storočia máme o ňom ako o valachoch už pomerne veľa správ. Tak sa roku 1442 mestská rada Stropkova sťažovala Bardejovu na vpád týchto valachov do svojho okolia, kde spôsobovali škody.¹⁰⁴ Podobnú sťažnosť adresoval Bardejovu aj kapitán Lubovnianskeho hradu Ján z Maslova roku 1449 s informáciou, že makovickí valasi ulúpili pri Krompachoch tamojším obyvateľom kone.¹⁰⁵ Ďalší kapitán tohto hradu Ján Socha žiadal zase roku 1452 Bardejov o pomoc pri dolapení valacha Staníka, ktorý bol obvinený z krádeže oviec.¹⁰⁶ Títo valasi však často vpadali aj na územie Poľska a roku 1444 sa kapitán mestečka Biecz Mikuláš Pieniáček sťažoval kapitánovi hradu Makovica, že valasi zo Zborova vpadli do lesov pri dedine Siary, kde ulúpili dvadsaťdva sviň.¹⁰⁷ Treba však upozorniť, že údaj sa vzťahuje všeobecne na valachov na Makovickom panstve a nie na Zborov, v chotári ktorého hrad Makovica stojí, pretože ten nemal nikdy valašské a rusínske obyvateľstvo.

V Bardejove bol už roku 1435 vo väzení istý valach, dolapený za falšovanie peňazí a mestská rada Krakova povzbudzovala Bardejovčanov k jeho čo najprisnejšiemu potrestaniu a požadovala, že ak by pri mučení oznámil svojich komplicov, aby bola o tom ihneď upovedomená.¹⁰⁸ Roku 1463 kapitán poľského hradu Muszyna Ján Wolski žiadal bardejovskú mestskú radu o vyslanie kata, pretože odsúdil na smrť obesením istého valacha, ktorý Bardejovčanom spôsobil viaceré škody.¹⁰⁹ Za falšovanie peňazí boli roku 1479 upálení dvaja valasi aj vo Vranove, o čom Bardejov informoval Osvald z Rozhanoviec a dozvedáme sa pritom, že tiež pochádzali z územia Makovického panstva, patriacom v tom čase už Rozhanovskovcom.

Z 80. rokov 15. storočia pochádza aj správa od kapitána hradu Plaveč, v ktorej žiadal mestskú radu Bardejova o dolapenie valacha Hawryllu, ktorý ušiel bez zaplattenia mýtného.¹¹⁰ Ako teda z uvedených údajov vidieť, valasi sú písomnými prameňmi často zachytení ako páchatelia násilností a zločinov, ktorí spôsobovali značné problémy

¹⁰³ MOL DL 24 482: „quod quia de quibusdam districtibus nostre dyoecesis confinibus scismaticorum existentibus propter nimiam localem distanciam et gentis novelle ritum paganisimum decime nobis et ecclesie nostre predictae provenientes satis indecenter actenus sunt aministrate“. Porov. aj pozn. 4.

¹⁰⁴ IVÁNYI, Bártfa, s. 69, č. 386: „wolahi de Macowicza“.

¹⁰⁵ Tamže, s. 94, č. 542.

¹⁰⁶ Tamže, s. 111, č. 676.

¹⁰⁷ SROKA, S. A. (ed.): Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier. I (do 1450 r.). Kraków 1998, s. 107, č. 79: „vachali (!) de Sborowa“.

¹⁰⁸ IVÁNYI, Bártfa, s. 55, č. 288: „quendam walachum falsarium monete“.

¹⁰⁹ IVÁNYI, Bártfa, s. 222, č. 1459: „quia valachum unum suspendemus, qui multa mala vobis fecit“.

¹¹⁰ IVÁNYI, Bártfa, s. 324, č. 2154.

i kráľovskému mestu Bardejov. Mestská rada preto často voči valachom vo svojom okolí vystupovala represívne.¹¹¹ Neprekvapuje preto ani žiadosť spišského župana Imricha Zápoľského z roku 1472 voči Bardejovčanom, aby neprenasledovali jeho špiónov – valachov nazývaných Buda a Myhno, ktorých spolu s ich druhmi veľmi často zvykol vysielat' v záležitostiach kráľa do Poľska na výzvedy, keďže boli znamenitými znalcami poľského pohraničia.¹¹² Ale aj samotný Bardejov využíval valachov z Makovického panstva na výzvedné služby,¹¹³ no valachov si Bardejovčania najímali aj na pasenie dobytky i ako sprievodcov po lesných cestách, najmä smerom do Poľska.¹¹⁴

Pozoruhodné však je, že uvedené správy sú len veľmi málo konkrétne o sídliskovom pôvode valachov na Makovickom panstve, no tieto údaje možno pomerne spoľahlivo rekonštruovať z celkového vývoja tunajšieho osídlenia. Treba pritom upozorniť, že rusínske obyvateľstvo s valašskou sociálno-právnou organizáciou života hromadnejšie prenikalo na Makovické panstvo už od začiatku 15. storočia, čo dosvedčuje aj porovnanie stavu sídel z rokov 1414 až 1417,¹¹⁵ keď sa uvádzajú všetky dediny na panstve so stavom sídel, zdanených roku 1427, v ktorom už valašské (a etnicky aj rusínske) dediny nefigurujú. Z celkového počtu 65 dedín Makovického panstva je tak v portálnom súpise z roku 1427 uvedených len 52,¹¹⁶ no z chýbajúcich sídel možno predpokladať, že dedina *Thurospathak už bola zaniknutá (ani neskôr nevystupuje v prameňoch) a podobne možno predpokladať dočasné spustnutie, prípadne živelnú pohromu aj v prípade ďalších dedín, ako boli Poliakovce, Cernina a Tisinec, v ktorých sa však uchovala kontinuita ich slovenského obyvateľstva a ako také figurujú aj v urbári z roku 1507.

V prípade ostatných dedín, ktorými boli Nižný a Vyšný Svidník,¹¹⁷ Nižný a Vyšný Orlík, Ladomírová, Becherov, Vyšný Tvarožec, Gribov a Dubová však už možno ich absenciu v portálnom súpise z roku 1427 vysvetliť len novým valašským a rusínskym obyvateľstvom, ktoré nepodliehalo krajinskej dani. Ako dediny s rusínskym a valašským obyvateľstvom vystupujú už v urbári z roku 1507, ktorý však zachytáva ešte staršie pomery na panstve spreď roka 1490.¹¹⁸ Pre rusínske obyvateľstvo v tomto

¹¹¹ V mestských knihách Bardejova z rokov 1418 – 1444 možno nájsť viacero zápisov o chyťaní valachov. Porov. FEJÉRPATAKY, L. (ed.): *Magyarország városok régi szamadáskönyvei*. Budapest 1885 (ďalej FEJÉRPATAKY, Szamadáskönyvei), s. 344a, 491b: „Item pro expensis captivis Walachis“.

¹¹² IVÁNYI, Bártfa, s. 281–282, č. 1867.

¹¹³ FEJÉRPATAKY, Szamadáskönyvei, s. 343a: „Item olachis pro exploratione ad Beezch“ (z roku 1433), s. 506b „Item uni walacho exploratori“, s. 507b: „Item wolachis exploratoribus“ (z roku 1440).

¹¹⁴ FEJÉRPATAKY, Szamadáskönyvei, s. 491b: „Item uni olacho, qui conduxit dominum Stephanum et ostendit ei viam per silvam“ (z roku 1439), s. 392b: „Item solvimus Bartes walach, quos concessit Antil et Jacobo in Cracoviam equitantes cum Augustino“ (z roku 1438). O platoch a dávkach pre valachov v službách Bardejova porov. aj ďalšie údaje z mestských kníh FEJÉRPATAKY, Szamadáskönyvei, s. 344a–b, 346a, 347a, 391a, 483b, 486b, 506b, 507b, 518a, 601b, 602a, 606a.

¹¹⁵ MOL DL 10 187 (1414); 10 333 (1415); 10 335 (1417/1417/1414/1415); 10 440 (1417). RATKOŠ, P.: Vznik a osídlenie Makovického hradného panstva do začiatku 17. storočia. In: *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Bratislava 1964, s. 44–45.

¹¹⁶ MOL DL 32 690, fol. 7–10.

¹¹⁷ Valašskí dediční richtári s osobnými menami Hayncz a Šimon sú tu doložení už roku 1434. BEŇKO, Osídlenie, s. 232 (s odvolaním na ŠA Prešov, pobočka Bardejov, MMB, Protokol 1416 – 1443, fol. 19).

¹¹⁸ EKK Budapest, Lit. et ep. orig., Nr. 7, fol. 9v–10r. Podobne aj ŠA Prešov, Druget H, 1-66 (z roku 1514).

období je však príznačné, že ako valašský element sa usídľovalo predovšetkým v starších dedinách, často pôvodne vybudovaných ešte na nemeckom práve, akými boli aj uvedené dediny a len sekundárne s rastúcim počtom rusínskeho obyvateľstva dochádzalo k budovaniu nových sídel.

Niet pochyb, že k takémuto vývoju mohlo dôjsť len v dôsledku úpadku tunajšieho pôvodného slovenského osídlenia, ku ktorému dochádzalo najmä v údolí rieky Ondavy už na začiatku 15. storočia, keď sa sčasti dial aj útekem obyvateľov, predovšetkým do Bardejova a jeho poddanských dedín. Tak už z roku 1415 poznáme aj konkrétny doklad o hromadnom úteku obyvateľov z dedín na Makovickom panstve, keď v čase vyberania krajinských daní ušlo do Bardejova a jeho poddanskej dediny Lukavice viac ako tridsať poddaných Šimona Cudara. Kráľovský taverník Ján Bubek však potvrdil právo Bardejova (no aj ďalších kráľovských miest!) nevydávať šľachte poddaných, ktorí utekajú a sťahujú sa do miest.¹¹⁹ Aj takto teda dochádzalo k pustnutiu sídel na Makovickom panstve a tento populačný deficit sa Cudarovci a po nich aj Rozhanovskovci usilovali riešiť usídľovaním valašského a etnicky rusínskeho obyvateľstva. Jeho zvýšený prílev podnietila najmä úprava a zjednotenie povinností obyvateľstva na panstve a „v príslušenstvách Ladomírovej“, ku ktorej začiatkom roka 1471 pristúpil Reynold z Rozhanoviec, ktorý tým aj priamo zdôraznil svoju snahu o dosídlenie panstva.¹²⁰

S tým napokon korešpondujú aj výpovede dvoch valachov Ivana zo Stebníka a Prokopa z (Vyšného) Tvarožca z roku 1518, ktorí (podobne ako aj iní obyvatelia valašských dedín) v spore o príslušnosť Čierneho lesa v susedstve Lukova dosvedčovali pred sedriou priebeh udalostí pred viac ako štyridsiatimi – päťdesiatimi rokmi a iný valach zo Snakova medziiným vypovedal aj o tom, že so svojimi druhmi prišiel v tom čase z Poľska do Uhorska a usídlili sa v lesoch Malcova.¹²¹ Práve v tomto čase teda prenikalo valašské a rusínske obyvateľstvo už hromadnejšie do severného Šariša.

Dôležitým dokumentom, ktorý napokon vypovedá o celkovom sídliskovom prieniku valašského a rusínskeho obyvateľstva na Makovickom panstve v stredoveku, je už spomenutý urbáriálny súpis dedín na panstve, spísaný okolo 9. októbra 1507.¹²² Celý súpis sa zachoval len vo forme konceptu, no je o to dôležitejší, pretože sú tu zaznamenané aj údaje, ktoré boli neskôr pre čistopis vyčiarknuté. Tak sa napríklad poznamenalo, že valašské a rusínske obyvateľstvo malo za každých desať úľov so včelami odovzdávať ročne jeden kôš či presnejšie med a vosk, z produkcie jedného úľa, a za každý úľ navyše ešte zaplatiť jeden florén.¹²³ Tento zápis však bol neskôr v koncepte preškrtnutý a ani ďalšie údaje nešpecifikujú bližšie povinnosti rusínskych a valašských

¹¹⁹ MOL DL 10 395. ŠA Prešov, Pobočka Bardejov, fond Magistrát mesta Bardejova, Nr. 77. ZsO V, s. 339, č. 1208, 543–544, č. 2017 (z roku 1416). Porov. RÁBIK, V.: „Commorandi causa“, s. 187–189.

¹²⁰ MOL DL 17 161: „volentes possessiones nostras ubique videlicet in pertinenciis Makowycza et Ladmer habitas populosas efficere“. RATKOŠ, P.: Vznik a osídlenie Makovického hradného panstva, s. 47.

¹²¹ MOL DL 69 106.

¹²² EKK Budapest, Lit. et ep. orig., Nr. 7, fol. 1r–10v: „Revisio castri Makowycza in comitatu de Saros adiacentis ac pertinenciarum eiusdem per magistros Stephanum de Werbewcz et Sigismundum de Pogan circa festum beati Dionisii martiris presentibus egregiis Nicolao de Tharza, Stephano de Segnye, Nicolao de Kapy et Johanne Weres de Roskwan anno etc. 1507 facta“.

¹²³ EKK Budapest, Lit. et ep. orig., Nr. 7, fol. 1r: „Et hoc in medio dumtaxat Rutenororum et volachorum, non autem christianorum“.

dedín, hoci dediny na panstve boli v tomto duchu už presne diferencované. Tak ako rusínske sídla s valašským obyvateľstvom boli označené dediny Šarišské Čierne, Rovné, Stebník, Becherov, Varadka, Petrová, Vyšný Tvarožec, Dubová, Vyšný a Nižný Orlík, (vo Vyšnom Orlíku bolo sídlo valašského vojvodu), Vyšný a Nižný Svidník, Bukovec (pisár však osobitne zdôraznil, že z tunajších šiestich obyvateľov boli traja Slováci a traja valasi – „tres Sclavi et tres wolachi“), Veľké Stačkovce, Pstrina, Gribov, Vislava, Kružľová, Ladomírová a Vagrinec. Pravoslávny kňaz, ľudovo nazývaný baľko, bol v Stebníku (*plebanus Rutenus*), Dubovej, Vyšnom Orlíku a Gribove.¹²⁴

Je dôležité upozorniť, že takéto rozdelenie dedín bolo staršieho pôvodu, ako o tom svedčí už porovnanie údajov o jednotlivých dedinách s listinou Budínskej kapituly z roku 1492,¹²⁵ ktorou kapitula vyčleňovala dievčenskú štvrtku pre dcéry Jána a Osvalda z Rozhanoviec a podrobne pritom zaznamenáva stav osídlenia na panstve po pustošivom vpáde poľského vojska Jána Alberta v rokoch 1491 – 1492, ašpirujúceho s podporou časti uhorskej šľachty na uhorský trón po smrti Mateja I.¹²⁶ Porovnanie listiny z roku 1492 s urbárom z roku 1507 tak dokumentuje len malé zmeny v osídlení panstva a dosvedčuje, že ani po pätnástich rokoch od pustošenia nedošlo k jeho regenerácii novým obyvateľstvom. Odrazilo sa to aj v celkovej hodnote Makovického panstva, ako ju ilustruje výmenná transakcia z roku 1514 medzi Sárom, vdovou po Jánovi Tarczayi zo Šarišských Sokoloviec, a palatínom Imrichom z Perína. Ten so Sárom vymenil svoje Makovické panstvo za Sečovské panstvo, ktoré pozostávalo len z mestčka Sečovce a ďalších siedmich dedín a dvoch spustnutých sídel. Pri tej príležitosti sa opätovne diferencujú rusínske a slovenské dediny na Makovickom panstve, ktoré tu verne zodpovedajú urbárnemu súpisu z roku 1507.¹²⁷

Vôbec najstarší známy doklad o prítomnosti valašského obyvateľstva v Šariši sa však vzťahuje na majetky Sóosovcov zo Solivaru, kde zo sťažnosti šľachticov z Kokošoviec sa už roku 1402 dozvedáme, že Sóosovci proti ich vôli usídlili v chotári Kokošoviec valachov, ktorých dobytok tu vypásal úrodu.¹²⁸ Niekedy okolo roku 1408 Ján Kokoš prepadol so svojimi familiármi valachov Petra Sóosa v sporných lesoch a nechal ich dôkladne zmlátiť na výstrahu pre ostatných.¹²⁹ Nevedno však spoľahlivo povedať, či tu išlo o dedinu Nová Ves, ktorá sa medzi majetkami Sóosovcov spomína

¹²⁴ Pravoslávny kňaz je už k rokom 1458, 1478 a 1492 pôvodne doložený aj vo Svidníku (Vyšnom alebo Nižnom). IVÁNYI, Bártfa, s. 307, č. 2038. BEŇKO, Osídlenie, s. 232, 268.

¹²⁵ MOL DL 3 022. Konkrétne možno doložiť, že v tridsiatich ôsmich dedinách na panstve roku 1492 predstavoval celkový počet obývaných usadlostí stopäťdesiatštyri a roku 1507 tu v štyridsiatich ôsmich dedinách úradníci panstva napočítali len dvestodvadsaťjeden obývaných usadlostí (a ďalších štyridsaťtri želiarov), čo v kontexte s celkovým počtom sedliackych port zdanených roku 1427, keď v päťdesiatich dvoch dedinách na panstve možno napočítat až tisícpäťstošesťdesiatpäť port (MOL DL 32 690, fol. 7–10), predstavovalo kritické čísla a hlboký úpadok v osídlení panstva.

¹²⁶ Porov. text a pozn. 63.

¹²⁷ ŠA Prešov, Druget H, I-66: „castrum suum Makowiczca vocatum in comitatu de Saros existens... ac possessionibus Ruthinorum Mernyk, Rona, Stebnyk, Alsozwyndyk, Bwkowcz, Bykharo, Waraczka, Petherwagasa, Alsothwrospathak, Dwbowa, Felseworlyk, Alsoorlyk, Felsewzwyndyk, Sthaskowcz, Byzthryna, Grebo, Woyzlo, Krwslo, Ladamer et Wagrincz“.

¹²⁸ ŠA Prešov, Farkaš Z, č. 35: „olahos inter possessionis eorum (sc. Delne)... potenciali condescendi fecisset... fruges ipsorum depasci fecissent“. ULIČNÝ, Šariš, s. 438, 470.

¹²⁹ MOL DL 57 531. ZsO VIII, s. 355–356, č. 1165: „in silva propria ipsorum (sc. nobilium de Souar) Volahos ipsorum spoliando, quosdam ex ipsis diris vulnerum plagis sauciasset“ (v listine z roku 1421).

už roku 1419 a ktorá len v novoveku dostala etnický prívlastok Ruská, pretože táto dedina je zapísaná aj medzi zdanenými sídlami Šarišskej župy roku 1427, čo dosvedčuje skôr tunajšie roľnícke zázemie.¹³⁰

Už niekedy v prvej polovici 15. storočia však pramene dokladujú prítomnosť valašského živlu aj v západnej časti Šariša na majetkoch Toryského a Kamenického panstva, kde už od poslednej tretiny 13. storočia prebiehal intenzívny dosídľovací proces na nemeckom práve, ktoré sa sem šírilo zo susedného Spiša, ba aj na panstve Šarišský Hrádok. Aj tu platil model, ktorý sme videli na Makovickom panstve, keď valašské etnicky rusínske obyvateľstvo prenikalo práve do týchto starších sídlisk vybudovaných na nemeckom práve, ktoré však časom spustli. Z nedatovanej listiny Jána, podkapitána zo Šarišského Hrádku, no spísanej okolo roku 1400 sa tak konkrétne dozvedáme, že už v tomto období boli Rusíni usídlení v dedine *Viliamvagasa od ktorých sa v zmysle krajinských zákonov nemali vyberať desiatky.¹³¹ Táto dedina pod názvom Wernerwagasa jestvovala už roku 1345 spoločne s Lúčkou a *Harčárom, v ktorých susedstve bola lokovaná,¹³² no ešte do konca 14. storočia musela spustnúť, ako spustli aj ďalšie okolité sídla a na prelome 14. a 15. storočia sa tu už usídlili Rusíni s valašskou organizáciou života. Spoľahlivo o tom svedčí fakt, že nefiguruje v portálnom súpise z roku 1427, hoci okolité sídla áno. Ale aj táto dedina ešte do konca stredoveku zanikla, roku 1522 sa označuje už len ako prédiu.¹³³

***

O prítomnosti valachov (rusínskej národnosti) na panstve Červený Hrádok svedčí aj listina kapitána hradu Jána z Kozojed adresovaná Bardejovu z roku 1455, v ktorej mesto žiadalo, aby nezasiahlo proti valachom pod jeho správou, pretože on sám nemá žiadnu vedomosť o ich výčinoch.¹³⁴ Išlo tu nielen o valachov z dediny *Wernerwagasa, ale podľa všetkého aj z Olejníkova, medzi majetkami hradu prvýkrát písomne doloženého roku 1454.¹³⁵ V desiatkovom súpise z roku 1538 totiž Olejníkov figuruje ako dedina Rusínov.¹³⁶ Súčasne s dedinou *Wernerwagasa však museli Rusíni preniknúť aj do susednej dediny Hanigovce, ktoré už koncom 14. storočia vytvárali dve sídliskové časti, z ktorých prvú – Veľké Hanigovce – roku 1392 daroval panovník Petrovi zo Šemše a tieto Hanigovce sa aj naďalej vyvíjali ako slovenská dedina, kým druhé hanigovské sídlisko už roku 1398 bolo opustené obyvateľmi.¹³⁷

Toto spustnuté sídlo sa vtedy dostáva medzi majetky Kamenického panstva a keď roku 1404 už opätovne vystupuje ako jestvujúca dedina pod názvom „Malé Hanigovce“,¹³⁸ a nepochybne tu už vtedy išlo o rusínsku a valašskú dedinu. Roku 1479

¹³⁰ ZsO VII, s. 251, č. 969. ULIČNÝ, Šariš, s. 273–274, predpokladá zmiešané obyvateľstvo valaško-roľnícke. MOL DL 32 690: „Wyfalw Nicolai Sos“.

¹³¹ ZsO II/1, s. 90, č. 783: „decimas... de Viliam Vagasa de omnibus Rutenis“.

¹³² CDHA IV, s. 488–489, č. 296. K lokalizácii porov. ULIČNÝ, Šariš, s. 352.

¹³³ MOL DL 69 125.

¹³⁴ CHALOUPECKÝ, V. (ed.): Středověké listy ze Slovenska. Sbíрка listů a listin, psaných jazykem národním z let 1426–1490. Bratislava a Praha 1937, s. 69, č. 77. IVÁNYI, Bártfa, s. 126, č. 774.

¹³⁵ MOL DL 24 541: „castrum Wywar... Olaypathak“. ULIČNÝ, Šariš, s. 221.

¹³⁶ MOL Kamara, E 159, B. 1036, Regesta decimarum comitatus Sarosiensis, časť 8: „Olaynyk Rutteni“.

¹³⁷ MOL DL 64 681 (1392). DCS, s. 351–352, č. 47 (1398).

¹³⁸ ŠA Prešov, Archív rodu Uz z Uzoviec, fasc. XLVII, nr. 18: „Kyshennyng“.

bol nemenovaný hanigovský valašský dedičný richtár v bardejovskom žalári a o jeho výčinoch svedčil vtedy aj kastelán poľského hradu Muszyna Ján Białogrodzki, ktorý potvrdil že podobných excesov – lúpeží sa dopúšťal aj v mestečku Nowy Sącz.¹³⁹ Tieto Hanigovce sa ešte v desiatkovom súpise z roku 1538 uvádzajú ako obývané Rusínmi.¹⁴⁰

Podobným spôsobom sa ako sekundárny element usídlilo valašské a rusínske obyvateľstvo aj v ďalších dedinách na Kamenickom a Toryskom panstve. Už keď roku 1440 Jakub z Brezovice záložoval svoje tunajšie majetkové podiely Michalovi Pochovi zo Žehry, konštatuje sa pri tej príležitosti o Legnave, že v nej žili valasi.¹⁴¹ Valašské obyvateľstvo sem však mohlo preniknúť len niekedy po roku 1427, pretože vtedy ešte Legnava vystupuje medzi zdanenými sídlami, keď sa zároveň aj prvýkrát dozvedáme o jej existencii a nemeckom pôvode jej názvu.¹⁴² Ako dedina s rusínskym obyvateľstvom vystupuje Legnava aj v desiatkovom súpise z roku 1538.¹⁴³

Aj Blažov sa už od druhej polovice 15. storočia vyvíjal ako rusínska dedina s valašským obyvateľstvom, hoci pôvodne tu tiež išlo o sídlo vybudované na nemeckom práve lokátorom Blažejom z Brezovice už roku 1317.¹⁴⁴ Roku 1480 však v Blažove už žili valasi, ako sa o tom dozvedáme z vyšetrovacej listiny predstaviteľov Šarišskej župy, podľa ktorej prepadli voz Mikuláša z Brezovice, ktorý sa vracal zo Žiliny s naloženými látkami a oblekmi.¹⁴⁵ Roku 1513 zase pred sedriou Spišskej župy protestoval Peter zo Spišského Hrhova, že poddaní Františka z Brezovice z dediny Blažov (teda valasi) neoprávnene pásli svoje ovce v lesoch a na lúkach v Nižných Repášoch, za čo im ich zabavil, no ozbrojení valasi aj so zemepánom v noci vtrhli do Repášov a odviekli nielen svoj, ale aj dobytok tamajších obyvateľov, pričom jedného z nich zranili.¹⁴⁶ Keď roku 1480 sedria Šarišskej župy vyšetrovala excesy valachov z Blažova, za ktorými stál ich zemepán Stanislav z Brezovice, bol obvinený aj z toho, že na verejnej ceste surovo zbil až do vykrvácania akéhosi valacha z Tichého Potoka, poddaného svojho príbuzného Mikuláša z Brezovice.¹⁴⁷

***

Tichý Potok s pôvodným nemeckým názvom Stillbach prvýkrát v písomných prameňoch vystupuje len v portálnom súpise z roku 1427¹⁴⁸ a tiež tu išlo o dedinu na nemeckom práve, v ktorom bolo pôvodne aj nemecké obyvateľstvo. Ešte roku 1519 sa

¹³⁹ SROKA, S. A. (ed.): Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier. II. (Dokumenty z lat 1451–1480). Kraków 2000, s. 190–191, č. 297.

¹⁴⁰ MOL Kamara, E 159, B. 1036, Regesta decimarum comitatus Sarosiensis, časť 8: „Hennyg Rutteni“.

¹⁴¹ MOL DL 17 110: „totales porciones suas possessionarias in possessionibus... Langwan, in qua valahi commorantur“. BEŇKO, Osídlenie, s. 231. ULIČNÝ, Šariš, s. 167, 413.

¹⁴² MOL DL 32 690: „Item Langnow dominorum de Brezeuiche (porte) VIII“. ULIČNÝ, Šariš, s. 166.

¹⁴³ MOL Kamara, E 159, B. 1036, Regesta decimarum comitatus Sarosiensis, časť 8: „Langno Rutteni“.

¹⁴⁴ RDSI II, s. 92–93, č. 167. RÁBIK, V.: Nemecké osídlenie, s. 59.

¹⁴⁵ MOL DL 69 070: „quod nobilis Nicolaus de Brzyzowycz quibusdam diebus miserat propter suum currum ad Silnam ... cum igitur domum peragere voluissent... valachi de Balasswagasa... ipsuum currum dicti exponentis ad libitum ipsorum cepissent“.

¹⁴⁶ MOL DL 63 886: „certas greges et pecora ovium iobagionum... in possessione Balasswagas commorantium“.

¹⁴⁷ MOL DL 69 070: „dum dictus Stanislaus de Brzyzowycz... reperit quendam valachium de Stelbach“. ULIČNÝ, Šariš, s. 329.

¹⁴⁸ MOL DL 32 690: „Item Stelbach dominorum de Berzeuice VIII“. ULIČNÝ, Šariš, s. 328.

tu o jednej z tunajších usadlostí konštatuje, že ju držal nebohý sedliak s nemeckým osobným menom Friedrich.¹⁴⁹ Teda aj tu bolo valašské a etnicky rusínske obyvateľstvo sekundárny element.

Prienik valašského a rusínskeho obyvateľstva do severozápadnej časti Šariša, no aj na Makovické panstvo, bližšie osvetľuje listina šarišských podžupanov a slúžnych z roku 1518, ktorá zaznamenáva priebeh vyšetrovania príslušnosti Čierneho lesa v susedstve Lukova. Pri tej príležitosti boli vypočutí viacerí svedkovia, predovšetkým Peter Kádar (debnár) z Lenartova, poddaný Mikuláša z Kapušian, ktorý vyhlásil, že sporný les vždy využívali kasteláni hradu Kamenica, o čom mal údajne štyridsaťročnú znalosť. Toto potvrdil aj Trochan z poľského *Miastka (zaniknutá lokalita v chotári Tylicze v Poľsku), ktorý patril k hradu Muszyna a Hrycko z Andrejovky, no tiež aj poddaní z Makovického panstva Ivan zo Stebníka a Prokop z (Vyšného alebo Nižného) Tvarožca a napokon tiež istý Synka z Lukova.

Pozoruhodná však bola výpoveď Jaczka Strizona zo Snakova, ktorý vyhlásil, že pred viac ako päťdesiatimi rokmi ešte býval v Poľsku, no v tom čase spolu so spoločníkmi (nepochybne valachmi) a svojimi ovcami a dobytkom prišli k dedine Malcov, kde sa usadili na akomsi poli či lese, ktorý k tejto dedine patril, keď ich však objavili obyvateľia Malcova, chceli ich vyhnať. Napokon sa však dohodli a obyvateľia Malcova im dovolili usadiť sa v ich chotári, no zakázali im vchádzať do Čierneho lesa, lebo išlo o majetok nebohého Tomáša z Torysy.¹⁵⁰ Niet pochyb, že tu išlo o valašské obyvateľstvo, ktoré v chotári Malcova dosídlilo najmä staršiu dedinu Snakov a pozoruhodné je aj to, že s výnimkou Lenartova výpovede poskytovali len obyvateľia v tom čase už valašských a rusínskych dedín, pretože práve tí mali najväčšiu skúsenosť s migráciou v zakázaných priestoroch. Údaje z listiny z roku 1518 však dovoľujú spresniť dobu jeho hromadnejšieho príchodu nielen do Snakova, ale do celej tunajšej oblasti rámcovo pred rok 1470 a nasledujúce roky. Najneskôr v tomto čase preniklo rusínske obyvateľstvo aj do ďalších okolitých sídel, ktorými boli okrem v listine uvedených dedín priamo v susedstve Malcova ležiace Hrabské (čiastočne) a Venecia, ďalej tiež Orlov, Starina, Údol, Bajerovce a v doline Popradu čiastočne aj Plaveč a Plavnica a len dedinu Livov, prvýkrát písomne doloženú roku 1470¹⁵¹ treba už pokladať za novovybudované rusínske sídlo. Všetky tieto dediny sú totiž v desiatkovom súpise Šarišskej župy z roku 1538, zachovanom len v zlomku, označené ako sídla Rusínov, od ktorých sa nemali vyberať desiatky.¹⁵²

¹⁴⁹ MOL DL 69 115: „tres sessiones suas iobagionales... alteram condam Frederice dicti in Stelbah (!) ...“.

¹⁵⁰ MOL DL 69 106: „Item Jaczko Strizon de Snako iobagio nobilis Johannis Bornemissa de Polyanka fassus fuisset, quomodo ipse in anno circa quinquaginta preterito... in regno Polonie moram habuisset, et extunc venerat cum aliis sociis suis cum pecoribus suis de Polonia ad campum sew ad silvam possessionis Malczo, ibique eosdem reperissent iobagiones egregii Nicolai de Kapy in eadem Malcza commorantes, ibique ipsos voluissent inde pellere cum pecoribus suis et tandem cum eisdem iobagionibus ipsi concordassent et sic ipsos quiete relinquissent“. Ešte v čase vyberania portálnej dane roku 1548 niektorí obyvateľia utekali do Poľska. MOL Kamara, E 158, A. 2658, fol. 451.

¹⁵¹ MOL DL 86 554: „Lewo“. BEŇKO, Osídlenie, s. 233. V extraviláne dediny je ešte aj dnes vrch s názvom „Rusínov“ (kóta 808). Čergov. Turistická mapa č. 104. Mierka 1 : 50 000. Harmanec: Vojenský kartografický ústav 1996.

¹⁵² MOL Kamara, E 159, B. 1036, Regesta decimarum com. Sarosiensis de anno 1538, časť 7–9: „Rutheni sunt... non decimantur“.

***

O dedinách Andrejovka, Starina, Lukov a Venecia sú však známe aj staršie správy o tunajšom valašskom a rusínskom obyvateľstve. Tak sa už k roku 1505 dozvedáme, že valašské dedičné richtárstva v Starine (*Starinska*) a Andrejovke (*Andrzejovka*) odkúpil za päťdesiat florénov od pôvodných dedičných richtárov Petra a Ondreja, synov Ivana Kruchlicu, valach Vaško Huertpch.¹⁵³ V Lukove sa ešte roku 1518 šľachtici z Kamenice usilovali usídlit' valacha Ichnatha, pôvodom z Venecie, proti čomu však protestovali šľachtici z Kapušian, ktorých bol poddaným.¹⁵⁴ Valasi boli vo Venecii už roku 1491, keď sa jeden z nich – David spolu s ďalšími svojimi spoločníkmi zúčastnil na prepade poľskej dediny Śnietnica.¹⁵⁵

Celú výpravu, ktorej sa zúčastnili aj obyvatelia iných dedín, viedol vtedy Ondrej, syn človeka prezývaného Lulow (Livov?), podľa všetkého Rusín, ktorý bol obyvateľom ďalšej valašskej dediny Hradisko.¹⁵⁶ O jej valašskom obyvateľstve však priamo vypovedá aj sťažnosť z roku 1506, podľa ktorej valasi a obyvatelia Hradiska vypásali so svojím dobytkom a ovcami aj lesy mimo svojho chotára.¹⁵⁷ Podotýkame ešte, že na území Šarišskej župy už v stredoveku vystupujú pod názvom Voľa aj ďalšie dediny, ako sú Nižná a Vyšná Voľa a Jakubova Voľa, no tieto dediny už sú dielom poľských lokátorov a sčasti boli azda dosídlené aj poľským obyvateľstvom. Nešlo teda o sídla Rusínov.¹⁵⁸

Napokon sa nám treba osobitne zmieniť aj o rusínskom a valašskom obyvateľstve na území Abovskej župy, hoci jeho trvalejšie sídliskové etablovanie tu v stredoveku nemožno dokladovať. V najstaršej košickej súdnej knihe však už zo zápisu z roku 1394

¹⁵³ MOL Budapest, Archivum Locumtenentiale, Limitanea Hungarico-Polonica, Nr. 92, Fasc. Q, Lad. XX, Nr. 3. Obsah listiny sa zachoval len v odpise z roku 1793. BEŇKO, Osídlenie, s. 216.

¹⁵⁴ MOL DL 69 107: „unum valachum Ichnath dictum de possessione Veneche... ad possessionem Luko ducere... fecisset“. ULIČNÝ, Šariš, s. 181, 417, 456.

¹⁵⁵ SROKA, S. A. (ed.): Dokumenty polskie z archiwów dawnego królestwa Węgier. III. (Dokumenty z lat 1481–1500). Kraków 2003, s. 185, č. 524: „primo fuit Daud de Vanacia cum suis coadiutoribus“.

¹⁵⁶ SROKA, S. A. (ed.): Dokumenty, III., s. 185, č. 524: „item de Hradyszko Andreas filius dicti Lulow, qui ductor horum omnium fuit“.

¹⁵⁷ MOL DL 39 855: „valachi et iobagiones de Hradiscza“. ULIČNÝ, Šariš, s. 397. Hradisko v urbári z roku 1557 a 1606 vystupuje s rusínskym obyvateľstvom. MOL Budapest, U et C, fasc. 4, nr. 48: „Radiska“ (1557); fasc. 40, nr. 38: „Radiczka Rutheni“ (1606). Ako rusínska dedina vystupujú v uvedených urbároch aj susedné Žatkovce a je teda možné, že aj sem Rusíni prenikli súčasne ako do Hradiska.

¹⁵⁸ Nižná a Vyšná Voľa sa pôvodne nazývali Jakubova Poruba (r. 1382 Jacabuagasa; ŠA Levoča, Andrassy KH, Fasc. 53, Nr. 15) a Petrova Poruba (r. 1438 Petherwagasa; AMK, TA, Kalnaj-S, nr. 21.), no keď máme na novoveku už podrobnejšie správy o etnicite tunajšieho obyvateľstva, boli obe sídla slovenské. V blízkom okolí v tomto čase vznikli aj ďalšie sídla poľských lokátorov, a to dnešná dedina Poliakovce na Makovickom panstve (r. 1415 Polyak; MOL DL 10 333) a niekde v okolí Marhane ležiaca dedina „Polyakvagasa“, doložená roku 1370 (CDH IX/4, s. 252–253, č. 149). Napokon v susednej dedine Porúbka sa ešte roku 1572 pripomína obyvateľ s etnickým menom Juraj Poliak (MOL Kamara, E 158, A. 2655, fol. 153: „Georgius Polak“). Podobne tomu bolo aj v prípade Jakubovej Vole v doline Torysy (r. 1315 nova villa... Iacobfolua; r. 1332 Jacobsdorf, r. 1352 Jacabuagasa; RDSI II, s. 23–24, č. 7 (1315); ŠA Levoča, SSPK, Scrin IX, Fasc. 6 (1332); MOL DL 68 903 (1352), ktorá len roku 1474 vystupuje pod názvom Voľa („Wolyaiacabfalua“; ŠA Prešov, Druget H, I-51), čo signalizuje demografické a národnostné zmeny a upozorňuje, že dedina musela byť v 15. storočí pod novými lokačnými podmienkami dosídlená obyvateľstvom, čiastočne už aj poľského pôvodu. S uvedeným nepochybne súvisí, že v blízkej zaniknutej dedine *Petrovenec (v chotári Dubovíc) už roku 1432 vystupuje ako jej obyvateľ Mikuláš Poliak (IVÁNYI, Bártfa, s. 45, č. 247: „Nic Polonus de Petermezew“).

sa dozvedáme, že medzi mešťanmi bol aj istý klampiar „Walach“,¹⁵⁹ no mohlo tu ísť aj o obyvateľa rumunskej národnosti pôvodom z Valašska. V prostredí Košíc sa však predsa len valašské a rusínske obyvateľstvo objavovalo už v 14. storočí. Svedčí o tom breve pápeža Bonifáca IX. z roku 1402, ktorým sa pápež usiloval podporiť obnovu zhoreného chrámu sv. Alžbety udelením odpustkov pre pútnikov podľa vzoru chrámov sv. Marka v Benátkach a Porciunkula v Assisi a zdôraznil pritom, že v košickom chráme už viacerí z valachov a Rusínov konvertovali na katolícku vieru.¹⁶⁰

Nepochybne niektorí z takýchto valachov a Rusínov sa stali aj košickými mešťanmi, ako o tom svedčí prípad Michala a Petra z Haliče, ktorí už v najstaršej mestskej knihe Košíc z rokov 1393 až 1405 figurujú ako „concives“. ¹⁶¹ Roku 1437 sa valasi pohybovali aj v lesoch jasovského kláštora, ktoré ničili vypásaním svojho dobytká a prepošt Stanislav vtedy obvinil kastelána Turnianskeho hradu z ich privedenia.¹⁶² O dva roky neskôr sa pravdepodobne tí istí valasi už pohybovali v okolí Smolníka, kde prepadávali a lúpili a panovník prikázal turnianskemu kastelánovi Štefanovi Šafárovi zakročiť voči nim.¹⁶³ K trvalejšiemu prieniku valachov a Rusínov a ich usídlení na území Abovskej župy však v stredoveku nedošlo.

Záverom teda možno sumarizovať, že Rusíni prenikali na územie východného Slovenska v dvoch základných vlnách už od začiatku 14. storočia, keď najskôr saturovali populačné potreby pri výstavbe sídlisk podľa zásad v tom čase módného a rýchlo sa šíriaceho nemeckého práva, no takmer súčasne sa objavujú na východnom Slovensku už aj Rusíni s valašskou organizáciou života. Pre 14. storočie však možno doložiť len nepatrný počet sídlisk, kde sa toto valašské obyvateľstvo trvalejšie usídlilo a skôr ho možno charakterizovať nestálym spôsobom života bez trvalejšej väzby na sídlisko, čo vidieť i z toho, že takéto obyvateľstvo si spočiatku ani nebuduje vlastné sídla, ale pohybuje sa len v chotároch už jestvujúcich sídlisk a často migruje.

K trvalejšiemu usídľovaniu valašského obyvateľstva na sledovanom území dochádza až od začiatku 15. storočia, no stále platí konštatovanie, že nové rusínske obyvateľstvo s valašskou sociálno-právnou organizáciou života sa vo svojich počiatkoch v prevažnej miere usídlilo predovšetkým v starších spustnutých sídliskách, o ktorých vieme bezpečne, že pôvodne boli lokované na nemeckom práve. Súviselo to v prevažnej miere s prevažujúcim dekadentným javom vo vývoji osídlenia východného Slovenska (najmä v jeho severnej časti), ako ho možno dokumentovať už od konca 14. storočia. Podobne to bolo aj pri ďalších prichádzajúcich vlnách rusínskeho obyvateľstva ešte v stredoveku, len v 16. storočí (najmä od jeho polovice) možno doložiť významnejšiu aktivitu Rusínov – valachov pri budovaní nových sídlisk, čo výrazne zmenilo národnostný, ale i náboženský obraz tejto časti Slovenska. Z uvedeného konštatovania sa však vymyká situácia na Humenskom panstve veľmožského rodu

¹⁵⁹ HALAGA, O. R. (ed.): Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1393–1405. Das älteste Kaschauer Stadtbuch. München 1994, s. 61: „Walach platener“. HALAGA, O. R.: Počiatky Košíc a zrod metropoly. Košice 1992, s. 258.

¹⁶⁰ Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/4. Budapestini 2000, s. 26.

¹⁶¹ HALAGA, O. R.: Acta iudiciaria, č. 242, 356, 540, 571, 710, 1062, 1172, 1173, 1235, 2384, 2836, 3444, 4493, 4628, 4650, 4801, 5257, 6098: „Michael de Galcz concivis noster“.

¹⁶² CHALOUPECKÝ, V.: Valaši na Slovensku. Praha 1947, v pozn. 22.

¹⁶³ BARTFAI, Sz., L. (ed.): Oklevéltár gróf Csáky család történetéhez. I/1. Budapest 1919, s. 376–378.

Drugetovcov na území Zemplínskej župy, ktorí už v stredoveku dosídľovali svoje majetkové domény valašským elementom, ba tento sa stal pre toto územie natoľko charakteristický, že sa už v stredoveku dediny na panstve označovali ako valašské a v administratívnom členení Zemplínskej župy sa preň ujalo i osobitné pomenovanie valašského pôvodu – *krajňa*.

DIE RUTHENEN UND WALACHER IN DER OSTSLOWAKEI IMMITTELALTER

VLADIMÍR R Á B I K

Die ruthenische Bevölkerung drängte auf das Gebiet der Ostslowakei in zwei Wellen, zuerst anfangs des 14. Jahrhunderts, als sie ihre Populationsbedürfnisse bei dem Aufbau der Siedlungen nach den Grundsätzen des in der Zeit modernen und schnell verbreiteten deutschen Rechtes sanierten, aber fast gleichzeitig tauchten die Ruthenen mit Walacherorganisation des Lebens in der Ostslowakei auf. Im 14. Jahrhundert findet man nur wenige Siedlungen, wo sich diese Bevölkerung niederließ, was mit der nicht dauerhaften Lebensweise begründet werden kann. Diese Bevölkerung bewegte sich nur in den Gebieten der bereits existierenden Siedlungen, ohne selbst eigene zu bilden. Zur Dauerbesiedlung der Walacher („Welsche“) Bevölkerung auf dem o. g. Gebiet kam es erst seit dem 15. Jahrhundert.

Trotzdem gilt das vorher Erwähnte, dass die neue ruthenische Bevölkerung mit der walachischen sozial-rechtlichen Lebensorganisation zuerst die alten verkommenen Siedlungen besiedelten, über die wir ganz genau wissen, dass sie vorher auf deutschem Recht ausgebaut wurden. Es hing vorwiegend mit der dekadenten Erscheinung in der Besiedlungsentwicklung der Ostslowakei (v. a. in ihrem nördlichen Teil) zusammen, was ab dem Ende des 14. Jahrhunderts dokumentiert werden kann. Ähnlich wurde es bei den nächsten Wellen der ruthenischen Bevölkerung noch im Mittelalter, nur im 16. Jahrhundert (v. a. ab seiner Hälfte) kann man eine höhere ruthenische Aktivität bei der Bildung der neuen Siedlungen aufweisen, was ausdrücklich das nationale, aber auch das religiöse Bild dieses Teiles der Slowakei veränderte.

Es war für den Durchbruch des walachischen Elements in der Siedlungsstruktur der Ostslowakei bezeichnend und überwiegend, dass sich sein Siedlungsgebiet in ihren Anfängen mit den älteren auf dem deutschen Recht aufgebauten Siedlungen deckte. Auf diesem Gebiet nutzte das walachische Element die regressive Entwicklung des deutschen Rechtes im 15. Jahrhundert. Erst später drang der Siedlungsüberschuss der Walacher in die neuen Gebiete und Siedlungen ein. Aus der genannten Konstatierung entzieht sich die Situation auf dem Humenner Herengut des Magnatenhauses Drugeth auf dem Gebiet des Zempliner Gaus, die sich das walachische Element bereits im Mittelalter zu Nutzen machten.

Dieses Element wurde für dieses Gebiet charakteristisch. Selbst die Dörfer auf diesem Herengut wurden als walachisch bezeichnet und in der administrativen Gliederung nahmen sie eine eigenartige Benennung walachischen Herkunft – *krajňa* – an.